

DİVAN EDEBİYATI ARAŞTIRMALARI DERGİSİ

The Journal of Ottoman Literature Studies

ULUSLARARASI HAKEMLİ AKADEMİK DERGİ

Sayı 31, İstanbul 2023, 296-322

AH FASÎH VAH FASÎH: BEHİŞTÂBÂD'I KİM YAZDI?

Ahmet İçli

Prof. Dr., Batman Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü,
(ahmet.icli@batman.edu.tr), ORCID: 0000 0002-7478-7518/ **Prof. Dr., Batman University Faculty of Sciences
and Letters Turkish Language and Literature Department**

Makale Bilgisi/Article Information

Araştırma Makalesi/Research Article

Geliş Tarihi/Received: 15.08.2023

Kabul Tarihi/Accepted: 04.10.2023

Yayın Tarihi/Published: 30.12.2023

Yayın Sezonu: Güz

Atf/Citation

İçli, Ahmet (2023), "Ah Fasîh Vah Fasîh: Behiştâbâd'ı Kim Yazdı?", Divan Edebiyatı Araştırmaları Dergisi, 31, 296-322.

İçli, Ahmet (2023), "Ah Fasih Vah Fasih: Who Written Behiştabad?", Journal of Ottoman Literature Studies, 31, 296-322.

*Bu makale iThenticate programıyla taranmıştır.
This article was checked by iThenticate.*

Ah Fasîh Vah Fasîh: Behîştâbâd'ı Kim Yazdı?

Özet

Divan edebiyatında yazılmış manzum ve mensur birçok eser vardır. Bir kısmı tespit edilip incelenmiş olmakla birlikte, henüz tespit edilmeyip incelenmeyi bekleyen yüzlerce yazma eserin kütüphanelerde bulunduğu bir gerçektir. Çeşitli nedenleri olmakla birlikte, farklı başlıklar ve tasniflerden kaynaklı birçok esere ulaşamadığı düşünülmektedir. Birçoğunun kütüphane ile eserlerdeki kayıtlarından ve isim benzerliğinden dolayı farklı/başka sanatçılara ait olarak düşünülmesi ve tescillenmesi mümkündür. Bunda mahlas benzerliğinin bir etkisi olduğu söylenebilir. Herhangi bir sebepten dolayı bir eserin birden fazla kişiye isnat edilmesi, başkasına ait bir eserin sahiplenilmesi hatta bir eserin hiç alakası olmayan birisine ait olarak sunulması muhtemeldir. Metnin bir örneğini yazan kâtip(ler) ve eserleri inceleyen araştırmacı(lar), yanlış, eksik ve hatalı değerlendirmelerde bulunmuş olabilir. Böylece eserlerin asıl sahibine değil de başkasına ait olarak düşünülmüş olması mümkündür. Bunun yanı sıra bir eserin, mülkiyet hakları ihlal edilerek bir sanatçı tarafından kendisine aitmiş gibi gösterilmesi, karşılaşılan bir durumdur. Bu türden davranışların, yanlışların ve hataların tespiti, eserlerin incelenerek kime ait olduklarının belirlenmesi, doğru bilgiye ulaşma, edebiyat tarihine katkı ve bilim dünyasına kazandırılması bağlamında önemli adımlardandır. Bu makale, “Fasîh” mahlasıyla şiirleri ve eserleri olan ressam, müzisyen hattat Ahmed Dede'ye atfedilen Behîştâbâd adlı eserin ona ait olup olamayacağı konusunda bazı kısa değerlendirmeleri içermektedir. Bu bağlamda eserdeki verilerle şairin hayatı ve tezkirelerde, hakkında verilen bilgilerin karşılaştırılmalı analizi yapılmıştır. Eserin ona ait olmaması durumunda hangi Fasîh'e ait olduğu üzerinde de değerlendirmelere yer verilmiştir. Makalede Behîştâbâd'ın konusuyla aynı hatta neredeyse tamamının içinde yer aldığı Heşt Behîşt adlı eserle olan iletişimine ve benzerliğine intihal bağlamında değinilmiştir.

Anahtar Kelimeler: *Ahmed Fasîh Dede, Behîştâbâd, Heşt Behîşt, Fasîh-i Amedi, Vadi Ahmed*

Ah Fasih Vah Fasih: Who Written Behiştabad?

Abstract

There are many poetic and prose works written in Divan literature. Although some of them have been identified and are being studied, it is a fact that there are hundreds of manuscripts in libraries that have not yet been identified and are waiting to be examined. It is thought that many works could not be reached due to different titles and classifications as well as for various reasons. It is possible for many of them to be considered and registered as belonging to different/other artists due to their recordings in the library and the works and their name similarity. It can be said that the similarity of the pseudonym has an effect on this. It is possible for a work to be attributed to more than one person for any reason, to own a work belonging to someone else, or even to attribute a work to someone who does not own it. The clerk(s) who wrote a copy of the text and the researcher(s) who examined the works may have made wrong, incomplete and erroneous evaluations. Thus, it is possible that the works were thought to belong to someone else, not the original owner. In addition, it is a common situation for an artist to present a work as its own by violating its property rights. Detection of such behaviors, mistakes and errors, examining the texts, determining who the works belong to, reaching and accessing the right information, contributing to the history of literature and bringing them to the world of science are important steps. This study includes some brief evaluations about whether the work named *Behiştabad*, which is attributed to the painter, musician and calligrapher Ahmed Dede, who has poems and works under the pen name “Fasih”, belongs to him. In this context, a comparative analysis of the data in the work and the information given about the poet's life and biographies has been made. If the work does not belong to him, evaluations are also given on which Fasih it belongs to. In this article, similarity of *Behiştabad* with the work called *Heşt Behişt*, which is the same with its subject and almost all of it, is mentioned in the context of plagiarism.

Keywords: *Ahmed Fasih Dede, Behiştabad, Hast Behişt, Fasih-i Amedi, Vadi Ahmed.*

Giriş

Türk edebiyatında, aynı konuyu işleyen ancak farklı adlarla anılan birçok eser kaleme alınmıştır. Bununla birlikte bir eseri/konuyu, bilinen meşhur (ve/veya aynı) isimle, değişik sanatçıların farklı nazım şekillerinde şiirsel dille manzum olarak ya da düzyazı formatında yazdıkları görülebilmektedir. Bir olay örgüsünün başka eser(ler)in yazımına vesile ya da ilham kaynağı olması da mümkündür. Klâsik Türk Edebiyatındaki bu husus, kendi içinde “etkilenme” ve “esinlenme” bağlamında değerlendirilebilmiştir. Oluşturulan bu türden metinlerde önemli olan hususlardan biri ana hikâye veya kurguda yeni ve farklı konulara değinme ve/veya ekleme yapabilmektir. Daha da önemlisi, üslup çerçevesinde, sanatsal özgünlük ve ifade gücü devreye girebilmektedir. Son tahlilde simgesel bağlamda, metinlerdeki değişmeceli (metaforik) düzlem ve sembolik açılımların da önemli yer tuttuğunu belirtmekte yarar vardır. Kullanılan simgesel dil ve mazmunlar, teşbih, mecaz ve istiarelerle oluşturulan anlam örüntüleri, farklı seviyelerde esere/konuya yeni boyutlar kazandırabilmektedir. Bu ilkeler doğrultusunda Türk Edebiyatında yazılmış birçok şaheserin varlığından ve müelliflerinden bahsetmek mümkündür.

Bir eserin farklı sanatçılarca yeniden yazılması, kendi içinde intihal tartışmalarını gündeme getirmektedir. Bu durum, özellikle Farsça ve/veya Arapça ya da başka bir dilde örneği olan metinler için geçerlidir. Türk edebiyatında “nazirecilik” (benzer şiir-benzer metin) geleneği çerçevesinde bir beyitten olay örgüsü binlerce beyte ulaşan uzun şiirlerin ve mensur hikâyelerin yazıldığı bilinmektedir. Nazireciliğin; sınırları, ölçütleri ve oluşum şekline bakıldığında temelde iyi niyetli, metin oluşturma, geliştirme ve sanatçı yetiştirme gibi ulvi hedefleri, amaçları ve işlevleri olan bir gelenek olduğu görülür. Nazireciliğin yukarıda belirtilenler dışında, doğrudan ve dolaylı birçok işlevinin olduğunu belirtmekte yarar vardır.¹ Özellikle gazelde oluşan bu akım/gelenek, bazı sanatçıların bir takım yanlış-hatalı adımları atmalarından ve kötüye kullanmalarından dolayı daha ağır ifade ve suiistimallere maruz kalmıştır.

Mahlas kullanmanın klâsik Türk şiiri geleneğinde önemli bir yeri vardır. Bir tür aidiyet bildiren bu husus, hem başka şiir ve şairlerden ayırıcı hem de şairin şiirlerini birleştirici bir rol üstlenir. Bunun yanı sıra mahlas kullanmamak eserlerde ve şiirlerde karışıklığa sebebiyet verebilmiştir. Mahlas (= مخلص), Arapça bir kelime olup hls (= خلص) kökünden halâs (= خلاص) binası üzerine çekimi yapıp türetilen bir isimdir. Mekân adı olarak, melce, halas olunacak yer, feraha ve kurtuluşa erilecek yer, sığınacak yer ve mekân olarak anlandırılır. Ayrıca kaçış mekânı olarak kazandığı bir yan anlam da söz konusudur. Kelimenin saf, temiz ve pak anlamı vardır. Samimiyet, katkısız, karışksız, kendilik ve özgünlük anlamlarını içeren hâlis (= خالص) de aynı kelimedenden türemiştir.

Edebî bir terim olarak mahlas, bir sanatçının eserlerinde kullandığı ve onu tanıtıcı ikinci isim manasına gelir. Mahlas, klâsik Türk edebiyatında, özel olarak, müelliflerin ve şairlerin eserlerinde ve şiirlerinde kullandıkları takma ad olarak bilinir. Klâsik Türk şiirinde, başta gazeller ve kasideler olmak üzere, mesneviler ve diğer nazım şekilleriyle yazılan metinlerde sanatçıların mahlas kullanmaları bir gelenek haline gelmiştir. Türkçede özellikle manzum eserlerde şairin mahlasının bulunduğu birim ya da bölüm için mahlas birimi (mahlas beyti ya da mahlas bendi) tabiri kullanılır.

Klâsik Türk Edebiyatında mahlasın önemli yeri vardır. Sanatçılar, çoğunlukla asıl isimlerinden öte mahlaslarıyla tanınmışlardır. Edebiyat tarihi için önemli olan tezkireler başta olmak üzere yapılan tasnif ve tanımlamalarda şairler, asıl adlarından farklı olabilen ya da isimlerinin kısaltılmış şekilleriyle görülürler. Çoğu şair, kaynaklarda şiirlerinde kullandıkları mahlaslarıyla yani takma adlarıyla yer alır. Edebiyat tarihinde mahlas seçiminden, mahlas alma

¹ Bu konuda yapılmış birçok çalışma bulunmaktadır. Geniş bilgi için kaynakçada belirtilen (Köksal 2006); (İçli 2022b) çalışmalara bakılabilir.

ve/veya mahlas verme ile ilgili birçok bilgiye ulaşılabilmektedir. Hatta çoğu zaman şairlerin mahlaslarını değiştirdiklerine de rastlanmaktadır.²

Mahlas bir tür "müstear" isimdir. Müstear, ödünç alma, geçici ve eğreti gibi manalar taşımakla birlikte eserlerde öyle bir kullanım alanı bulur ki şaire göre değişmekle birlikte, asıl isimden daha önemli bir hale gelebilir. Örnek olarak Fuzûlî (16. yy), Bâkî(16. yy), Nefî (17. yy) gibi isimler verilebilir. Bu kişilerin gerçek isimleri, önem olarak mahlaslarından çok geride kalmıştır. Müstear isimler, tanınmamak belki de asıl isminden ayrı bir kimlikle tanınmak için sanatçının kendi adı yerine kullandığı bir takma ad mahiyetindedir. Mahlaslar, sanatçıların asıl isimlerini gizlemek suretiyle olası tehlikelerden kurtulma amacıyla da kullanılabilir. Ayrıca bir şaire ait mahlasla onun adına şiir yazarak da kimi zaman onu tehlikelerin içine atma işlevi pekâlâ mümkündür.

Mahlas, kendi içinde özgünlüğü, saf ve farklı olmayı belirten bir özellik taşımakla birlikte, aynı mahlası kullanan (mahlastaş) şairler hep var olmuştur. Her ne kadar başkalarından ayrı olmak, farklı olarak tanınmak hedefleri olsa da aynı mahlasa sahip şairler hep olagelmıştır. Bunlar arasında Kanuni Sultan Süleyman'ın da mahlası olan "Muhibbî" örneği verilebilir. Bu husus kendi içinde bazı olumsuzluklara kapı aralamaktadır. Öncelikle, mahlası aynı olan şairlerin yaşadıkları dönem farklı olsa da bazı kaynaklarda eserlerinin ve şiirlerinin karıştırılması mümkündür. Bir eserin, asıl müellifi haricinde, başka bir sanatçıya atfedilmesi pekâlâ mümkündür. Bu karmaşada, benzer mahlas taşımanın etkisi büyük olmakla birlikte asıl neden bu olmayabilir. Bir şairin hırsızlık bağlamında, başka bir şaire ait eseri kendine ait olarak sunması da mümkündür. Aynı veya farklı dönemlerde yaşamış kişilerin başka eserleri sahiplenmesi söz konusu olabilir. İster bilinçli ister bilinçsiz olsun, temelde aynı mahlas taşıma buna sebebiyet verebilmektedir. Ancak divan tertip edicileri ve/veya kâtipler, hatta günümüz araştırmacıları ve akademisyenleri kimi zaman eksik bilgiden ya da yetersiz araştırma yapmaktan kaynaklı olarak hatalı tasniflerde bulunabilirler. Böylece hiç alakası olmayan bir müellif, sadece mahlası aynı olduğu için eseriyle bağı koparılabilir. Aynı şekilde bir eser, alakası olmayan bir şaire atfedilebilir. Bu durum hem isnat hem de iftira gibi boyutları barındırır.

Şiirlerin ve/veya eserlerin, mahlası aynı olan şairlerden veya aynı dönem yaşamış şahıslardan kim tarafından ilk olarak kaleme alındıklarının tespiti günden güne güçleşmektedir. Araştırmacılar tarafından yapılan değerlendirmeler ve tasniflerde şiirlerin, şöhretli olan ya da adı kaynaklara girmiş bir şaire atfedilmesi mümkündür. Oysa eserin veya şiir(ler)in aynı mahlas taşıyan başka birine ait olması pekâlâ mümkündür ki çoğu zaman bunun göz ardı edildiği durumlar olabilmektedir. Klâsik Türk edebiyatında, mahlas kullanımı ve tasarrufları, mahlası aynı olanlar, mahlasını değiştirenler ve şiirleri/eserleri karıştırılan ya da karıştırılması muhtemel sanatçılarla ilgili yapılmış akademik birçok (Ambros 1987); (Koz 1987); (Açıkgöz 1989); (İsen 1989); (İsen 1997) (Kalpaklı 2001); (Köksal 2005); (Kurtoğlu 2006) ve (Erdoğan 2009) araştırma vardır. Bunlardan bir kısmı (İçli 2016a), (İçli 2020), (İçli 2022a), aynı mahlasla şiirleri olanların tasnifine yöneliktir.

Şairlerin eserlerde aynı mahlası kullanmalarından dolayı çeşitli karmaşaların olduğu bilinmektedir. "Ayrıca yapılan akademik çalışmalarda şairler ve onlara ait şiirlerin tespitinde çeşitli problemler ortaya çıkmakta; bunun sonucunda bazı şairlerin şiirleri, divanları veya diğer eserleri başkalarına atfedilebilmektedir" (İçli 2022a: 208). Bunda kasıt aramak yerine, ulaşılan kaynaklar eksenli olarak eksik veya hatalı bilgilere ve sonuçlara ulaşıldığı söylenebilir. Ancak her zaman için yeterli araştırma yapmamak buna sebebiyet veren önemli bir husustur. Belki de kimi zaman popülerlik çerçevesinde bir tür akım olarak, bu türden tasnif ve değerlendirmelerin

² Bu konuda geniş bilgi için bkz. (Yıldırım 2006)

yapıldığına şahit olunabilir. “Ortak mahlas kullanımı sebebiyle, geçmişte çeşitli sıkıntılar, yanlışlıklar meydana gelmiş, şairler ve şiirler birbirine karıştırılmıştır. Bu yanlışlıklar hâlen devam etmekte, belki daha da artmaktadır” (Erdoğan 2009: 56).

Klâsik Türk şiirinde, bir şiirin hatta bir eserin farklı şairlerin şiir kitaplarında ve eserlerinde olabileceği tarihi bir gerçekliktir. Yukarıda değinildiği üzere kâtiplerin/müstensihlerin hatası, eserlerin ve taslakların karıştırılması buna sebebiyet verebilmektedir. Ayrıca, şairlerin ya da kendini şair sananların, bir bakıma başkasının eserleriyle kendine yer edinmek isteyen kişilerin, başkalarına ait eserleri kendi eserleri olarak sunmaları karşılaşılabilen bir durumdur. Bu husus, şiirin bir bölümünü değiştirmek suretiyle olduğu kadar mahlas hariç tüm şiirin olduğu gibi sahiplenilmesiyle de mümkündür. Bu türden eserlerden en az birisinin çalıntı (intihal-sirkat) ya da uyarlama olduğu söylenebilir. Şunu belirtmekte yarar vardır ki hata ya da tasnif bağlamında bu statüye alınmış şiirlerin varlığı mümkün olup bunları ayrı bir kategoride değerlendirmek gerekir. Sirkat-i şiir olarak da adlandırılan “sirkat”, “şiir çalma”, “sahiplenme” ve “intihal” bağlamında kaleme alınmış birçok akademik tespit makalesi vardır (İsen 1997); (Sertkaya 1999); (Taş 2013); (İçli 2018) (İçli 2021).

Bir şiirin veya eserin birden fazla kişi tarafından sahiplenilmesi bilinçli olduğu kadar, üçüncü kişiler tarafından kasıtlı bir bilgi çarpıtma şeklinde de olabilir. Bunun en güzel örneği, başkası ağzından şiir yazmaktır. Belki de sirkat/intihal edilen şiirden veya eserden bahsi geçen her iki şairin haberi bile yoktur. İhtimalleri çoğaltmak mümkündür. Belki de şiiri yazan kişi, bu türden bir farklılaştırma yoluna giderek kendini ön plana çıkarmak istemektedir. Kimi zaman nazire şiirlerin benzer şiirlerin yazılmasına sebebiyet verdiği söylenebilir.³ Ancak bu da kötü bir benzer şiir oluşturma denemesi sonucu oluşur. Model şiiri taklit eden şairlerin taslak halindeki şiirlerinin farklı dönemlerde mecmualara veyahut divan nüshalarına girmesi de mümkündür. Üzerinde deneme yapılan bir eserin daha sonra aslıymış gibi düşünülmesi de olağan bir durumdur. Tüm bunların yanında şairin kimsenin fark edeceğini düşünmeden başkasına ait bir şiiri/eseri kendisine aitmiş göstermesi ise bir çalıntı örneğidir.

Esinlenme, ilham kaynağı ve model olma gibi hususiyetler dışında, bir sanatçıya ait bir eserin başkası tarafından bir kısmının ya da tamamının çalınması ihtimal dairesindedir. Klâsik Türk şiirinde özel olarak “sirkat” kavramı ile tanımlanan “intihal” kavramı, kötü niyetli bir işlem veya işlemler sonrasında başkasının şiirini kendi şiiriymiş gibi gösterme şeklinde netleşir. Bu kavramla birlikte, “nesh”, “mesh”, “ilmam”, “igare” gibi terimler de kullanılmaktadır. Belagat (Saraç 2004) kitaplarında özellikle belirtilen bu hususlar için birçok terimden bahsetmek mümkündür.⁴ Sanatçıların divanlarında (Üzgör 1990) (Üzgör 1994), mesnevilerinde (Kavruk 2003) ve eserlerinde, ayrıca eserlerinin ön söz ve telif sebepleri gibi bölümlerinde (İçli 2022c) bu konuda yapmış oldukları değerlendirmeler söz konusudur. Hem özgünlük hem de intihal hususunda, birçok sanatçı tarafından şiirlerinde bu hususlara değinildiği görülmektedir. Birçok tezkirede bu türden şairler hakkında değerlendirmelerin yapıldığı bilinmektedir. Kimi zaman hırsız şairler ve olumsuz (kötü) şiir için kullanılan birçok kavramdan bahsedilebilir. Başta “müteşair” olmak üzere, hırsızlık ve türevlerine şiir metinlerinde karşılaşılabilmektedir. Hatta bu şairlerin “öteki” (Çukurlu 2022: 391) olarak nitelenmesi mümkündür.

Bu hususların hem içinde hem de dışında, bir tür çeviri-tercüme geleneğinden bahsetmek de mümkündür. Müellifler, nazire bağlamında kimi zaman esinlenme kimi zaman da sadece adı-başlığı aynı olan metinleri tercüme ederek konuşulan dile kazandırmışlardır. Bunlardan tercüme

³ Nazire şiirler hakkında geniş bilgi için bkz. (İçli 2022b)

⁴ Bu terimlerin tamamını değerlendirmek ve incelemek bu çalışmanın kapsamı dışındadır. Kaynakça bölümünde tam künyesi verilen, Hasan Kaplan’ın yapmış olduğu makale çalışmalarında, bu terimlerin anlamları, açıkları ve örnekleri üzerinde genişçe durulmuştur. Geniş bilgi için bu makalelere de bakılabilir. (Kaplan 2016) (Kaplan, 2017a) (Kaplan, 2017b)

oldukları belirtilenlerin varlığı gibi, belirtilmeden aynen aktarılanların olması da muhtemeldir. Bunların birçoğu tercüme-çeviri faaliyeti olarak değerlendirilebilir. Bu türden eserlerin değerlendirmeleri yapıldığında nazire, tercüme, esinlenme ya da intihal olduklarına dair tasnif edilmeleri mümkündür.

1. Kapsam ve Amaç

Klâsik Türk edebiyatı geleneğinde, bir şiirin ve/veya eserin başkası tarafından kendisine aitmiş gibi gösterildiği birçok örnek bulunur (İçli 2021). Başta tezkireler olmak üzere bu konuda birçok tespitin olduğu söylenebilir. Başkasına ait bir eserin alınıp baş ve son kısımları gibi bazı bölümleri ile mahlasa ait unsurların değiştirilmesi örnekleri bağlamında değerlendirilebilecek birçok şiir ve eser(metin) vardır. Bunlardan birinin Fasîh Ahmed Dede'ye atfedilen "*Behîştâbâd*" adlı mesnevi/eser olduğu düşünülmektedir. Çalışmanın temel amacı, bu eserin aidiyeti konusunda, eldeki veriler üzerinde değerlendirmektir. Bu eserin "ana konusunun üretiminin" aslında kime ait olduğu tartışmaları ayrıdır. Ancak şairin doğum ve ölüm tarihleri, eserleri ile tezkirelerdeki bilgiler, bu eserler üzerinde yapılan çalışmalar ekseninde Fasîh hakkında tanıtıcı bilgiler incelemenin kapsamındadır. Bundaki amaç, bu eserlerde şair hakkında en ince detayı yakalayabilmektir. Çalışmanın kapsamına dâhil edilen en önemli metin, *Behîştâbâd*'ın Fasîh'e ait olduğunu belirten iki yazma eserdir. Yazma eser örnekleri dışında, Va'dî Ahmed'e atfedilen *Heşt Behîşt* adlı, ancak metin olarak *Behîştâbâd* ile aynı olan bir yazma eserin daha gündemde olduğunu belirtmekte yarar vardır.

Behîştâbâd üzerine yapılan incelemeler ve diğer tüm kaynaklardaki veriler sonucunda birtakım bulgulara ulaşılmıştır. Bu bulgulara ulaşmak için öncelikle birtakım hipotezler belirlenmiştir. Çalışmanın kapsamı, bu hipotezlerin değerlendirilmesidir. Şöyle ki: Bu eser, Fasîh Ahmed'e mi ait? Eğer eser, Fasîh Ahmed'e ait değilse bu eser hangi Fasîh'e ait olabilir. Fasîh mahlaslı başka birisi mi? Onun adını kullanan bir hırsız mı? Ona böyle bir eser isnat edip onu karalamak isteyen birisi mi? Eser (bir bölümü ya da eseri yazma düşüncesi) Ahmed Fasîh'e aitse onun eserini sahiplenen bir sahtekâr mı? Veyahut Ahmed Fasîh'e ait eser üzerine eklemeler yapıp kendi mahlasını yazan başka birisi mi? Bu kişi Fasîh mahlaslı mıydı? Bu şair *Heşt Behîşt*'i yazan Va'dî Ahmed mi? Eseri hazır bulup sahiplendi mi? Veyahut Va'dî'nin eserini Fasîh mahlaslı başka bir şair yeniden eklemelerle ve çıkarmalarla kendi adına yeniden mi tanzim etti. Ya da tezkirelerdeki bilgiler ve şairin ölümü için yazılan tarih şiirleri tamamıyla yanlış olup bu eser yazıldığında Fasîh Ahmed henüz hayatta mıydı? Bu durumda, Fasîh Ahmed Va'dî'nin eserini mi sirkat etmiş oldu? Acaba, Va'dî mahlaslı bir şair, yıllar sonra eserini yeniden yeni bir mahlasla başka bir sadrazama ve vezire mi sundu? Yani, önce Va'dî mahlasını kullandı, sonrasında ise bu mahlası değiştirip Fasîh mi yaptı?

2. Bulgular ve İnceleme

İncelemenin bu bölümünde *Behîştâbâd*'ın Fasîh mahlaslı, Derviş Ahmed'e ait olup olamayacağına dair eserde yer alan veriler üzerinde durulmuştur. Bu kapsamda öncelikle eserin ona ait olduğunu belirten kaynaklara göz atılmıştır. İkinci olarak eserin tespit edilen iki nüshası üzerinde kısa tanıtımlarda bulunulmuştur. Ardından eserde isimleri belirtilen, dönemin şahıslarına ait bilgiler sunulmuştur. Eserdeki ana hikâye dışında, döneme dair bilgiler sunan şiir örneklerine yer verilmiştir. Eserin yazım yılına dair tartışmalar bağlamında öncelikle metin eksenli hususiyetlere değinilmiştir. Sonrasında *Behîştâbâd* üzerinde yapılan bir yüksek lisans tezinde yukarıda belirtilen bulguların ne derece görüldüğü ve incelendiğine dair bilgiler sunulmuştur.

Ayrıca neredeyse aynı bir metin olan Va'dî'nin, "*Heşt Behişt*"i olarak da adlandırılabilen eseriyle "*Behiştâbâd*" arasında benzer noktalar üzerinden değerlendirilmelerde bulunulmuştur.⁵

2.1. Ahmed Fasîh

Ahmed Fasîh, dönemi için önemli bir kimliktir. Müzisyen, hattat, ressam, nakkaş, nasir ve şair olan şahsiyetin devlet adamı kimliği de vardır. Ayrıca onun bir Mevlevî dervişi olması, Galata Mevlevihane'sinde bulunuşu, Mevlevî olduğuna dair görüşler onun tasavvufî kimliğini belirtmektedir. Onun **Melamî-Hamzavî** meşrep bir şair olduğu kaynaklarda (İçli 2014a) verilen bilgiler arasındadır.⁶ Hakkında birçok menkıbe bulunmaktadır. Şairin, ölümünden iki gün önce dostlarını dolaştığı, helallik aldığı, hücrelerine çekildiği menkıbelerde ve tezkirelerde geçen bilgilerdendir. Sevenleri tarafından kendisi için mersiyeler yazılmıştır. Birçok şair tarafından ölümüne tarih düşülmüştür. Onun, H. 1111/M.1699 yılında öldüğünü belirten tarih mısraları vardır. Cenazesini, vasiyette bulunduğu Üsküdarlı Nasûhî yıkamıştır. Mezarı Galata Mevlevihane'sinde Hamuşan bölümündedir. Şairin hayatı hakkında özellikle *Sâlim Tezkiresine* (İnce 2005: 551) (İnce 2018: 355-356) bakılabilir.

2.1.1. Fasîh Ahmed'in Kaynaklarda Varlığı Belirtilen Eserleri

Kaynaklarda şairin manzum ve mensur eserleri hakkında oldukça fazla bilgi bulunmaktadır. Onun üç dilde şiirlerinin olduğu, Sâlim tarafından dile getirilmiştir. (İnce 2005: 551) Eserleri hakkında akademik çalışmalarda geniş değerlendirmeler bulunduğu için bu bölümde eserleri hakkında tanıtıcı kısa bilgiler verilmiştir.

Türkçe Divan: Eserin birçok nüshası vardır. Hatta şairin divanını kendi hattıyla derlediği nüshaları söz konusudur. Eser üzerinde bugüne kadar bir doktora tezi (Çıpan 1991) hazırlanmış ve basılmıştır (Çıpan 2003). Divanında olmayan şiirleri İçli tarafından Fasîh'e ait mecmualardan hareketle tespit edilmiş ve yayımlanmıştır (İçli 2015a) (2015b) (İçli 2016b). Ayrıca divanın, bir sözlük çalışması olan bağlamlı dizini doktora tezi olarak hazırlanmıştır (Ünsal Topçu 2021).

Farsça Divan: Eserin birçok nüshası vardır (Genç 2000: 426). Dört nüsha üzerinde Atalay'ın (2007) bir yayını vardır.

Arapça Şiirler: Bazı kaynaklarda *Arapça Divanı*'nın olduğuna dair işaretler olmasına rağmen bu bilginin şaire ait Arapça şiirleri olduğuna yorumlamak daha doğru olur. Şaire ait bu *Arapça Divana* henüz ulaşılamamıştır.

Gül ü Mül: Fasîh Ahmed'in nesir alanındaki en muteber eseridir. Eser üzerinde Ahmet İçli'nin kitap çalışması (2014a) vardır.

Rûz u Şeb: Eser mensur olup münazara tarzında kaleme alınmıştır. Ahmet İçli tarafından bir makale formatında tanıtım ve metin olarak yayımlanmıştır (İçli 2014b).

⁵ Akademik alanda bu konuda çalışmalarımız ve değerlendirmelerimiz sürerken Hasan Doğan bizimle iletişime geçerek Fasîh Ahmed üzerindeki çalışmalarımızı gördüğünü, Va'dî'nin *Heşt Behişt*'i ile Fasîh'e atf edilen eserin benzer noktalarının olduğunu, eserler hakkında karşılaştırmalı bir değerlendirme yapabileceği konusunda görüşlerini belirtmiş ve Va'dî'nin *Heşt Behişt* adlı eserinin yakında yayımlanacağını dile getirmiştir. Ayrıca Va'dî'nin *Heşt Behişt* eserinin yazma nüshasını bize göndermiştir. Biz de akademik ilkeler gereği her iki eserdeki benzerlik ve farklılıkların tespitinin ve karşılaştırmalı analizinin Hasan Doğan tarafından yapılmasının daha uygun olduğuna kanaat getirip makalemizi, eserin Ahmed Fasîh'e ait olup olmaması ekseninde tutmaya gayret ettik. Ancak *Heşt Behişt*'de ve *Behiştâbâd*'da Fasîh ve Va'dî mahlaslarının geçtiği beyitler ile benzerlik ve farklılıkları, genel bir tanıtım yapmak amacıyla değerlendirmeye dâhil ettik.

⁶ Şairin hayatı üzerinde birçok çalışma yapılmakla birlikte, hayatı hakkında en geniş değerlendirmeler, tüm tezkireler ve diğer kaynaklar taranarak hazırlanan Gül ü Mül adlı eserde İçli (2014a) tarafından yapılmıştır.

Tenbâkû-nâme: Eser, mensur olup küçük bir makaledir. Makalede tütünün şaraba tercih edildiği anlatımlar görülür. Tütün ve şarap hakkında sembolik düzlemde bilgilerin verildiği eser üzerinde İçli tarafından iki farklı yayın yapılmıştır. Bunlardan biri eserin yayımı (İçli 2014c) diğeri de İranlı şair Sâib'in benzer isimli makalesi ile karşılaştırmalı bir değerlendirme ve anlamsal analizidir (İçli 2015c).

Risâle-i Enbiyâ (Kalem Makalesi): Mensur küçük bir makale formatında olan bu eser, bazı kaynaklarda *Kalem Risalesi* ve/veya *Kalem Makalesi* olarak tanıtılmaktadır. İçli, eser üzerinde yaptığı geniş değerlendirmeler sonucunda eserin tamamlanmamış, peygamberlerin hayatlarından kesitler taşıyan bir metin olduğunu tespit etmiştir. Hz. Âdem ve Hz. İbrahim'in hayatlarında kesitlerin bulunduğu metnin üst kısmında kaleme övgünün yer aldığı görülür. İçli'nin eser üzerinde biri makale (2016c) diğeri de ansiklopedi maddesi (2022d) bağlamında iki yayını vardır.

Fasîh'in Şiir Mecmûaları: Fasîh'in derlediği birçok mecmuasının olduğunu Müstakimzâde "hatt-ı latîfiyle nice mecmuaları" (1928: 644) ifadesiyle bildirir. Sâlim ise, Fasîh'in hattıyla derlediği ve yazdığı üç mecmuasının kendisinde olduğunu ve tezkiresindeki örnekleri bu mecmualardan aldığını ifade etmektedir (İnce 2005: 551). Şairin mecmualarından tespit edilebilenlerden bazıları, İçli tarafından (2015a) (2015b) çeşitli makaleler bağlamında ve konferans bildirisi (2021) çerçevesinde tanıtılmıştır.

Fasîh'in Münşeati: Şairin mensur eserleri dışında, mektuplarından oluşan müstakil bir münşeati olduğuna dair net bilgi yoktur. Ancak, kaynaklarda münşiyâne üslup ve belîğ anlatımla birçok makalesinin ve mektubunun olduğu belirtilmektedir (İnce 2005: 551).

Mahmûd u Ayâz/Hâs (u) Ayâs: *Salim Tezkiresi*'nde (İnce 2005: 551) ve *Tuhfe-i Hattatin*'de (Müstakimzâde 1928: 644) eserin adının Sergüzeşt-i Hâs Ayâs, olarak kaydedildiği görülmektedir. Mehmed Süreyya (1311: 21) ve Mehmed Tâhir'in (1333: 366) verdiği bilgilere göre adı *Mahmûd u Ayâz'dır*. Eserin muhtevası ile ilgili net bilgi olmayıp bir basma veya yazma nüshası henüz tespit edilmemiştir. Faik Reşâd, bu eserin, Fasîh'in risalelerinden biri (1313: 78) olduğunu söyler.

Hüsrev ü Şîrîn: Bazı kaynakların (İnce 2005: 551) (Müstakimzâde 1928: 644) (Bursalı Mehmed Tahir 1333: 366) (Mehmed Süreyya 1311: 21) verdiği bilgilere göre *Hüsrev ü Şîrîn* adlı bir eseri vardır. Ancak eserin içeriği ve hacmi hakkında bir bilgi yoktur. Ayrıca basma veya yazma herhangi bir kopyasına henüz ulaşılamamıştır. Faik Reşâd, bu eseri (1313: 78) onun risalelerinden biri olarak tanır.

2.1.2. Fasîh'e Atfedilen Behîştâbâd Adlı Eser

Çalışmanın bu bölümünde, *Behîştâbâd* mesnevisinin ilk olarak hangi kaynaktan, kim tarafından şaire atfedildiği, eser üzerinde yapılan çalışma ve araştırmalar, eser bağlamında tespit edilen bilgiler ve tartışmalar üzerinde durulmuştur.

2.1.2.1. Behîştâbâd'ın Varlığı ve Kime Ait Olduğuna Dair Bilgiler

Behîştâbâd adıyla bilinen eserin, yazma eserde geçen bilgilerden hareketle isimlendirildiği düşünülmektedir. Eserin Fasîh Ahmed Dede'ye ait olduğuna dair tek bilgi, *Osmanlı Müellifleri*'nde geçmektedir (1333: 366). Ancak Bursalı Mehmed Tahir bu eserin mahiyeti, ebadı ve boyutu konusunda bilgi vermemektedir. Mustafa Çıpan (2003: 37), şair ve eserleri üzerinde yaptığı değerlendirmelerde bu eserdeki bilgiyi kullanarak eserin Fasîh'e olduğunu ve henüz tespit edilen bir yazma veya basılı nüshasının olmadığını ifade eder. Şair hakkında yapılan bu iki değerlendirmeye bakıldığında, ilerde bu isimle ve Fasîh mahlasıyla bir eser tespit edilirse bunun Ahmed Fasîh'e ait bir eser olduğuna kanaat getirilmesi çok doğaldır. Bir kısım akademik çalışmalarda bu bağlamda bazı tespit ve değerlendirmeler yapılmıştır.

2.1.2.2. Behiştâbâd Üzerinde Yapılan Akademik Çalışmalar ve Değerlendirmeler

Behiştâbâd'ın Ahmed Fasîh Dede'ye aidiyetine dair Bursalı Mehmed Tahir'in (1333: 366) ifadeleri, bir tür ilk çalışma olarak değerlendirilebilir. Ancak bu bilginin neye istinaden verildiğini söylemek şu an için güçtür. Eserin başka bir Fasîh'e ait olduğu düşünülebilir, ancak önemli bir edebiyat tarihçisinin, eserin başka bir nüshasını görmüş olması hesaba katılsa, onun bu hataya düşmüş olması pek de mümkün görünmemektedir. Son tahlilde, *Osmanlı Müellifleri* eserin yazarı Bursalı Mehmed Tahir'in değerlendirmeleri ekseninde düşünüldüğünde eser Ahmed Fasîh'e aittir. Ancak Mehmed Tahir'in yanılma payını eklemekte yarar vardır.

Ahmed Fasîh'e ait olduğunu düşündüğü *Behiştâbâd*'ı tespit ettikten sonra Sevindik, eser üzerinde, makale bağlamında bir tanıtım yazısı yazmış (2010) ardından metin neşrini de içeren bir yüksek lisans tezi (2011) hazırlamıştır. Sevindik, eserde her ne kadar şairin ölümü olan 1699-1700 yıllarından sonrası kaleme alınan metinler ve bilgiler kesin olarak yer almaktayken bu bilgiler kendisi tarafından da görülmesine rağmen, eserin Fasîh'e ait olduğunu ısrarla belirtmiştir (2011: 38, 47). Ahmet İçli, bir yazısında (2021) gelişen ve değişen bilgi kaynaklarına atfen eseri yeniden incelemiş ve eserin Ahmed Fasîh'e ait olup olamayacağı tartışmasını başlatmıştır. İçli'nin bu değerlendirmeleri Ahmed Fasîh'in H. 1111/M.1699'da öldüğü bilgisi eksenlidir. Ayrıca İçli, detaylı bir inceleme üzerinde çalıştığı bilgisini de bu yayınında paylaşmıştır. İçli, 2022 yılında da Fasîhî mahlaslı şairler üzerinde yaptığı analitik çalışmasında, 18. yüzyıl başında yaşayan bir Fasîh hakkında bilgi vermektedir. Bu yayımla İçli, *Behiştâbâd*'ın yazıldığı 1708-1709'lu yıllarda Fasîh mahlaslı başka bir şairin varlığına dair bilgiyi, bilim dünyasına duyurmuştur. Bu bilgiler haricinde henüz tespit edilebilmiş analitik düzlemde bir çalışma yayımlanmamıştır.

2.1.2.3. Behiştâbâd'ın Yazma Nüshaları

İncelemede, öncelikle eserin bugüne kadar varlığı bilinen yazma nüshalarının tanıtımına yer verilmiştir. Bu çalışmada, yapılan tespitlere göre, *Behiştâbâd* ve Fasîh mahlası hakkında bilgi barındıran ve Fasîh Ahmed'e atfedilen eserin iki yazma nüshası değerlendirilmiştir. Bu nüshalar akademik çalışmalarda kullanımlarına göre tespit edildiği sırayla şöyledir:

2.1.2.3.1. İstanbul Araştırmaları Enstitüsü Kütüphanesi

Bu nüsha, ilk olarak Sevindik tarafından; 2010 yılında tanıtılmış, 2011 yılında tamamlanan yüksek lisans tezinde incelenmiştir. Eserin yaprak sayısı 47'dir. Nüsha İstanbul Araştırmaları Enstitüsü Kütüphanesi Şevket Rado Yazmaları arasında olup 00097 numarası ile kayıtlıdır. Sayfalarda beyit sayıları farklı olmakla birlikte ortalama her sayfada 15 satır bulunmaktadır. Yüksek lisans tezinde belirtildiğine göre eserin beyit sayısı 1230'dur. Değerlendirmelerde bu nüsha için kısaltma olarak "Ş" harfi tercih edilmiştir.

2.1.2.3.2. Marmara Üniversitesi Nadir Eserler Kütüphanesi Nüshası

Bu nüsha, Ahmet İçli tarafından 2014 yılında tespit edilmiş ve kaynakçada da belirtilen muhtelif çalışmalarda tanıtılmıştır. Eser, Marmara Üniversitesi Nadir Eserler Kütüphanesi Yazma Eser bölümüne kayıtlıdır. Demirbaş numarası 12960/Y.079'dur. Talik hat ile yazılmış olan bu yazmada herhangi bir istinsah kaydı yoktur. Eser, kayıtlara "*Divân-ı Fasîh Dede*" şeklinde girmiştir. Toplamda 29 yapraktan müteşekkil yazmanın başlıklarının kırmızı mürekkeple yazıldığı görülmektedir. Eser 1036 beyit civarındadır. Ama 15a'da ve 19a'da iki dizenin ilgili satırlarda yazılmadığı görülmektedir. Eserin başladığı 1b yaprağında "*Divân-ı Fasîh Dede*" yazılıdır. Yine 29a'da "*Tarîk-i Mevlevîye Sâlikânından Fasîh Dedenün Divânıdır*" ibaresi vardır. Yazmanın satır sayısı 21'dir. Metin çerçeve içine alınmıştır. 1a'da İstanbul Yüksek Öğretmen Okulu Kitaplığı

mührü ile 30800 kayıt numarası, 2a'da İzmir Lisesi Kütüphanesi mührü ile 641 kayıt numarası vardır. Kapağın iç yüzünde 1613 rakamı vardır. Ayrıca Latin harflerle “*Fasîh Dede Divânı*” yazılıdır. Ek olarak eserin bir şekilde satışa çıkarıldığını belirten “155 kuruşa alınmıştır” ibaresi eklidir. Eserdeki başlıklar ve işlenen konuların tespiti karşılaştırma bağlamında değerlendirme yapmayı gerektirmektedir. Bundan dolayı da başka bir çalışmaya konu olabilecek uzunluktadır. Ancak bilinmelidir ki bu nüsha, Fasîh adına kayıtlanmış, metinde mahlas olarak Fasîh ibaresi ile verilmiştir. Bu ibareden dolayı eser, *Fasîh'in Divânı* olarak algılanmıştır. İncelemede bu nüsha için “M” harfi tercih edilmiştir.

2.1.2.4. Nüshaların Karşılaştırılması

Bu çalışma, *Behîştâbâd*'ın nüshalarının her yönüyle bir karşılaştırması değildir. Değerlendirmeler, eserin kime (hangi Fasîh'e) ait olduğu ve Fasîh Ahmed'e ait olup olamayacağı hakkındaki incelemeyi kapsamaktadır. Öncelikle eserde müelliflere ait bilgilerin olduğu mahlaslar üzerinde durmak gerekmektedir. Her iki yazma nüshadaki veriler, eserin Fasîh mahlaslı bir şaire ait olduğu bilgisini teyit etmektedir. Nüshaların çeşitli yerlerinde müellifine ait mahlaslar bulunmaktadır. İki nüshanın başlangıcı ve sonlanışı farklıdır. Bu husus, her nüshaya değişik zamanlarda farklı metinlerin eklendiğini göstermektedir. Ancak ana metin birbirinin aynısıdır. Aşağıda Ş nüshasında Fasîh mahlasının belirtildiği beyitler bulunmaktadır.

Ol perde-kiyân-ı aşka hem-dem
Sensen bu **Fasîh**-i zâre mahrem (Ş. 2b)

Hak üzre **Fasîhâ** idemez şimdi edâ
Nâtünde iderse ne kadar say-ı cemîl (Ş. 4b)

Mahşerde **Fasîh**-i bî-nevâyâ
Lutf u keremünle kıl himâyâ (Ş. 5b)

Yâ Rab bu **Fâsîh**-i bî-ser ü pâ
Pâ-beste-i kayd u renc ammâ (Ş. 7a)

Bir gün bu fakîr-i nükte-pîrâ
Bî-çâre **Fasîh**-i zâr u şeydâ (Ş. 8a)

Besdür bu kadar Fasîh besdür
Her biri ola sahîh besdür (Ş. 10b)

Eyle yine ey **Fasîh** eyle
Âsârünü hep sahîh eyle (Ş. 46b; M. 28b)

Feyz-i Bârî ile oldı ilhâm
Sadef-i kalbe **Fasîhâ** ihdâ (Ş. 47a)

Yukarıdaki beyitlerden anlaşıldığına göre, ana hikâyeye ait, bir beyit (Ş. 46b; M. 28b) dışında her iki yazma metinde mahlası belirtilen ortak kullanım yoktur. Bu husus, yukarıda belirtilen farklı zamanlarda eklenen metinleri belirtmek adına önemli bir ipucudur.

Fasîh mahlasının bulunduğu şiirlerde iki nüshada tam bir benzerlik görülmemektedir. Ş. 47a'daki mahlas, Ş nüshasındaki “Târîh-i İtmâm-ı kitâb-ı garrâ ez-feyz-i âlem-i bâlâ” başlığındaki bir beyitte geçmektedir. Bu bölüm blok olarak M nüshasında yoktur.

M nüshasında, ana hikâyeye geçmeden önce mesnevi nazım şeklinde Ali Paşa'yı övücü mahiyette beyitler ile iki rubai ve bir kaside bulunmaktadır. Kasidede III. Ahmed'den de bahsedilmektedir. Yine kasideden hemen sonra Ali Paşa adına yazılı altı beyitlik bir kıta vardır. Bu metinlerde mahlas beyitleri şöyledir:

Ta-be-key tatvî-i elfâz-ı şikâyet ey **Fasîh**
Eyle ol zât-ı atâ-bahşâya sıdk ile duâ (M. 2a)

Dil-haste **Fasîh**-i zâr u şeydâ
Bu nüsha(y)ı itdüm arz-ı ihdâ (M. 2b).

Yukarıda değinildiği üzere bu beyitler/şairler Ş nüshasında yoktur.

Ş nüshası, M nüshasına göre mesnevinin bölümlerini barındırması noktasında daha derli topludur. Mensur ve manzum kısa bir girişle başlayan nüshada, birçok rubai bulunur. Şairin kalemi övdüğü ve kalemin gücüyle yazdığı eserini övdüğü ve bir anlamda şiir poetikasını belirlediği bölümde (Ş. 2b) mahlasını kullandığı görülür. Ş nüshasında, farklı başlıklarda tevhitler (Ş. 3a-4b) bulunur. Bu bölüm sonrasında rubai ile başlayan Hz. Peygamber'e naat vardır. Şair bu bölümde (Ş. 4b-5b) de Fasîh mahlasını kullanmaktadır. Dört halifeye de övgünün yapıldığı bu bölüm sonrasında mahlasını belirten beyitlerin bulunduğu bir Miraciye (Ş. 5b-7b) gelmektedir. Ardından "Vasf-ı Sultân Ahmed-i Âli-tebâr" başlıklı dönemin padişahına methiye/övgü (Ş.7b-11) vardır. Bu bölümde padişah övgüsünün yanı sıra döneme damgasını vuran lale ve diğer çiçekler hakkında tanıtıcı beyitler yer almaktadır. Şairin bölüm sonlarına doğru mahlasını kullandığı görülür.

2.2. Vadî'nin Heşt Behişt'i ve Behiştâbâd ile İlişkisi

İncelemenin bu bölümünde, Vadi Ahmed ve eserlerine kısaca değinilmiş olup eserlerinden *Heşt Behişt* kısaca tanıtılarak *Behiştâbâd* ile olan benzerliği üzerinde durulmuştur.

2.2.1. Vadî, Eserleri ve Heşt Hehişt'i

Kaynaklarda Va'dî mahlaslı iki şair/yazar hakkında bilgilere ulaşılmaktadır. Tespit edildiği kadarıyla biri Mehmed Va'dî (Atlansoy 2020) diğeri de Ahmed Vadî (Doğan 2022b) olmak üzere iki isimden bahsedilebilir. Bunlardan Mehmed Va'dî'nin H.1059/1649; Ahmed Vadî'nin ise H. 1094/1683 yılında vefat ettiği bilgisi vardır. *Heşt Behişt*'i kaleme alan şairin bunlardan hangisi olduğu konusunda, kaynaklardaki ölüm tarihlerine bakıldığında dikkatlerin Ahmed adlı şair üzerinde yoğunlaştığı görülür.

Kaynaklarda Ahmed Va'dî'nin *Heşt Behişt* adıyla bilinen bir eserinin bilgisi olmamakla birlikte Doğan, tespit ettiği nüshadaki veriler ışığında eserin ona ait olduğunu ifade etmektedir (2022a: 236-238). Ancak aynı dönemde yaşamış aynı mahlasla başka bir şair olması, bilgilerin karışması, yazma eserde sehven de olsa bahsi geçen şaire atfedilmesi muhtemeldir. Bu konuda henüz bu makale özelinde net bir açıklama yapmak güçtür. İncelemeye esas *Behiştâbâd* mesnevisinin önemli edebiyat tarihçilerinden olan Bursalı Mehmed Tahir tarafından da Fasîh'e ait olduğu ifade edilmiştir. İncelemenin ilerleyen bölümlerinde tartışılacağı üzere, bu bilgi her iki nüshadaki ifadeler ve yazma esere eklenen yazılara dayanmaktadır. Ancak Bursalı Mehmed Tahir'in bu nüshalar dışında başka bir nüshayı görmüş olması da muhtemeldir. Ahmed Va'dî'nin Üsküdarlı oluşu, o süreçte yaşayan (Aksoyak 2020) başka bir Üsküdarlı Ahmed'in varlığının da iyi değerlendirilmesi gerekir. Bu ve benzeri hususlar, ihtimaller dairesinde olmakla birlikte, Doğan'ın, eserin Ahmed Vadî'ye ait olduğunu ifade etmesi, aksini ortaya çıkaracak yeni bilgiler tespit edilene ve bilgi netleşinceye kadar, şu an için kabul edilebilir bir değerlendirmedir.

Ahmed Vadî'nin kaynaklarda belirtilen, tespit edilen ve ona atfedilen bir divanı (Yücel 2001) ile *Firûz u Dilefrûz* (Sabuncu 2005) ve *Heşt Behişt* (Doğan 2022a) (Doğan 2022b) adlı eserlerinin olduğu belirtilebilir.

2.2.2. Behiştâbâd ile Heşt Behişt İlişkisi ve Eserlerin Karşılaştırmalı Analizi

Konuları aynı, farklı dönemlerde iki farklı adla adlandırılan aynı mesnevinin farklı nüshalarının varlığı, eserin karşılaştırma noktasında nüshalar eksenli olmasını gerektirmektedir. Va'dî'ye ait olduğu bildirilen eser ile Fasih'e atfedilen eserlerin iki nüshası çeşitli noktalarda benzerlik göstermektedir. Şöyle ki, Behiştâbâd'ın M nüshasının girişindeki dönemin paşası Şehit Ali Paşa için yazılan kıta, (M 3a), Ş nüshasında yoktur. Bu metnin, Va'dî'nin *Heşt Behişt*'inde (A nüshası) Mustafa Paşa için kaleme alındığı görülmektedir (A. 10a). Bu husus, her iki eserin bir yönüyle benzerliğinin, intihal derecesine varan alıntılanmaların yapıldığının göstergelerinden biridir. Şiirde, dördüncü beyitten sonra eserin ve dönemin paşasının adının farklılaştığı durumlarda aruz kalıbına uydurma eksenli değişikliklerin yapıldığı görülmektedir. Değişiklikler, italik olarak belirtilmiştir. Bahse konu şiir, şu şekildedir:

	<i>Heşt Behişt</i>	<i>Behiştâbâd</i>
1	Kalur verâ-yı hacâletde nev-arûs-ı sühan Eger ki olmaz ise iltifâtı çehre-güşâ	Kalur verâ-yı hacâletde nev-arûs-ı sühan Eger ki olmazise iltifâtı çehre-güşâ
2	Hezâr cilve ile arz ider cemâlin eger Virürse güşe-i çeşm-i kabûli hüsn-i edâ	Hezâr cilve ile arz ider cemâlin eger Virürse güşe-i çeşm-i kabûli hüsn-i edâ
3	Yegâne sâhib-i hakan-ı ma'delet-güster Güzide Âsaf-ı sultân-ı âtufet-pîrâ	Yegâne sâhib-i hakan-ı ma'delet-güster Güzide Âsaf-ı sultân-ı âtufet-pîrâ
4	Nedîm-i Hazret-i Sultân <i>Mehemmed Gâzî</i> Sezâ-yı izzet ü ikbâl <i>Mustafâ Paşa</i>	Nedîm-i Hazret-i Sultân <i>Ahmed-i Sâlis</i> Sezâ-yı <i>devlet</i> ü ikbâl <i>olan Ali Paşa</i>
5	Safâ-yı bâğ-ı cinânı virür <i>bu Heşt Behişt</i> Nesîm-i lutfi olursa eger çemen-pîrâ	Safâ-yı bâğ-ı cinânı virür <i>Behiştâbâd</i> Nesîm-i lutfi olursa eger çemen-pîrâ
6	Hemîşe sâye-i <i>kadrinde</i> Hüsrev-i dehrün Vücûdun eyleye âsûde Hazret-i Mevlâ	Hemîşe sâye-i <i>lutfında</i> Hüsrev-i dehrün Vücûdun eyleye âsûde Hazret-i Mevlâ

Yukarıdaki şiir haricinde *Behiştâbâd*'ın M nüshasında, başlık ve herhangi bir atıf bulunmamasına rağmen dönemin paşası Şehit Ali Paşa için yazılan bir bölüm (M/2b), *Heşt-Behişt*'te "Tetimme" başlığı ile başlayan bölümle (A/9a) benzerlik göstermektedir. Müellif bir anlamda dönemin paşasından ilgi ve hürmet beklemekte, hamî arayışında bulunmakta, paşayı övmektedir. *Heşt Behişt*'te övülen şahıs, Mustafa Paşa olarak bilinmekle birlikte bu bölümde onun adına herhangi bir atfın yapılmadığı görülmektedir. İlgili bölümden bazı beyitler aşağıda verilmiştir.

Ey mihr-i fûrûzân-ı sipihr-i ikbâl
V'ey neyyir-i rahşân-ı cihân-ı iclâl
İrdi bu der-i devlete rû-mâl ideli
Gerdûna gele güşe-i erbâb-ı kemâl (Rubai)
Ey Asaf-ı şehriyâr-ı âlem
Manzûr-ı şehenşeh-i muazzam
Sahib-i kerem ey sûtûde-gevher
Ey gevher-i âfitâb-ı enver
Bî-rağbet iken leâl-i güftâr
Oldun ana tâlib ü harîdâr
Erbâb-ı dile riâyet itdün
Sâyende tutup himâyet itdün

Heşt Behişt ile *Behiştâbâd* arasında ana hikâye dışındaki en önemli benzerliklerden biri dönemin padişahları için kaleme alınan mesnevi nazım şeklindeki bölümdür. *Heşt Behişt*'te ilgili bölüm " *Bu silk-i leâl-i senâ Şehriyâr-ı Cihân Gazî Sultan Mehmed Han Hazretlerinin dâmen-i İclâl ü zeyl-i ihtiramlarına işar olan gevher-i girân bahâdur*" (A/7a); *Behiştâbad*'ın Ş nüshasında ilgili bölüm " *Vasf-ı Sultan Ahmed-i Ali-tebâr*" (Ş/7b) başlıklarıyla görülür. Şiirin birçok bölümünde benzer beyitler olmakla birlikte girişteki üç beytin tıpatıp bulunduğu dördüncü beyit öncesinde Ş nüshasında Sultan Ahmed'in adının bulunduğu ek bir beytin varlığı göze çarpmaktadır. Ancak Ş nüshasında padişah hakkında daha uzun değerlendirmelerin yapıldığı beyitler eklenmiştir. İlgili bölüm şöyledir:

Ey dâver-i ferruh-ruh u ferhunde-siyer
V'ey husrev-i rûşen-dil ü hurşîd-eser (A7a; Ş, 7b)

Olmaz yine şemşîrüne hâil farazâ
Hurşîd eger migfer ü çarh olsa siper (A7a Ş, 7b)

Cem-mertebe pâdişâh-ı âlem
Hâkân-ı cihân penâh-ı âlem (A 7a; Ş7b)

Han Ahmed-i cem-livâ-yı yektâ
Sultân-ı cihân-ı âlem-ârâ (Ş, 7b)

Ferhunde-tebâr dâd-güster
Mevâ-yı cihân melâz-ı kişver (A7a; Ş7b)

Heşt Behişt'de geçen "Sıfat-ı Nevrûz" (A. 8a-8b) bölümü yerine *Behiştâbâd*'da "Zikr-i Esmâ-i Lâle-i Rengîn" (Ş. 8b-9b) ve "Vasf-ı Pâk-i Şükûfe-i Zerrîn" (Ş 9b-11a) bölümleri bulunmaktadır. Bu kısımlar, döneme / Lâle Devri'ne ait hususiyetleri belirtmektedir.

Behiştâbâd'ın Ş nüshası ile *Heşt Behişt* arasındaki benzerlik ve farklılıklarda, müelliflerinin ilgili bölümlerde yaptıkları değişikliklerin yanında, eserin başından itibaren başlayan benzerlikler önemli yer kaplar. Şöyle ki mensur giriş ve devamında gelen manzum bölümler her iki eserde de küçük istinsah farkları dışında neredeyse aynıdır. Bunun için her iki eserin giriş bölümüne bakılabilir. Her iki metindeki ortak kısımlardan bir cümlelik örnek aşağıda belirtilmiştir:

"Şükr ü sipâs o Hallâk-ı cihâna ki "küntü kenzen mahfiyyen fe-ahbebtü en u'rafe fe-halaktu'l-halke li-u'rafe zemzemesiyle gerd-i nâçizi hil'at-i sûret ü teşrîf-i hayât ile mükellef ü müşerref idüp câm-ı ma'rifetden mâye-i ve bezm-i mahabbetden vâye ihsân itmişdür" (1b)

Her iki eserde, bu bölüm ve sonrasında gelen manzum ve mensur bölümler neredeyse birbirinin aynısıdır. Bu benzerliklere ana hikâye örgüsü de dâhildir. Yukarıda belirtilen farklılıklar, iki eserin yazıldığı dönemin farklılığından kaynaklanmakta olup değişim amaçlı sonra yazıldığı anlaşılan *Behiştâbâd* mesnevisinde görülür.

Behiştâbâd'da mahlas beyitlerinden hareketle, "Fasîh" mahlasını kullanan bir şair tarafından eserin kendisine atfedildiğinden bahsedilebilir. Bahse konu "Fasîh" mahlasının *Heşt Behişt*'te "Va'dî" olarak yazıldığı olduğu anlaşılmaktadır. Bu makalede bunların bir kısmına yer verilmiştir. Aşağıda, her iki eserde geçen ilgili beyitler verilmiştir.

Ol perde-kiyân-ı aşka mahrem
Vadî gibi âşıkâne her dem (A. 2b)

*Ol perde-kiyân-ı aşka hem-dem
Sensin bu Fasîh-i zâre mahrem (Ş. 2b)*

Va'dî gibi hak üzre edâ eyle(ye)mem
Na'tünde idersem ne kadar sa'y-ı cemîl (A. 4b)

*Hak üzre Fasîhâ idemez şimdi edâ
Na'tünde iderse ne kadar sa'y-ı cemîl (Ş. 4b)*

Bazı beyitlerde mahlasların değişmesi bir yana, *Behiştâbâd'* da Va'dî'nin mahlasının olduğu kısmın çıkarıldığı görülmektedir. Bir örnek aşağıda verilmiştir. Örnekten anlaşıldığı kadarıyla, ilk iki hecesi kapalı olan kalıba göre, ilk hecesi Fasîh ibaresinin eklenmesi halinde kalıpta uyumsuzluk oluşacağı aşikârdır.

Va'dî yere sür ruh-ı niyâzı
Tâ kim bula rûy-ı imtiyâzı (A. 75a)

Her dem yere sür ruh-ı niyâzı
Tâ kim bula rûy-ı imtiyâzı (Ş. 46b)

3. GENEL DEĞERLENDİRME

İncelemeye esas bu makale, 2014 yılından başlayan bir tasarım, araştırma ve gayretin ürünüdür. Fasîh Ahmed Dede ve eserleriyle ilgili yapılan çalışmalar ekseninde ona atfedilen *Behiştâbâd* adlı eserinin 2010 ve 2011 yılında tespit edildiği ve üzerinde çalışıldığı görülmüştür. Daha sonra eserin 2014 yılında yeni bir nüshasının tanıtımı söz konusu olmuştur. Bu süreç sonrasında iki eserin karşılaştırmalı bir metin analizi ve genel değerlendirme çalışmaları işlemi başlamıştır. Ancak metindeki bazı ipuçları eserin Fasîh Ahmed Dede'ye aidiyetini sorgulamayı gerektirmekteydi. Bunların en başında eserin yazım/tamamlanma yılı gelmekteydi. Bunun yanı sıra eserin, 2010 yılında tespit edilen nüshasında bulunan "*Vasf-ı Sultan Ahmed-i Ali-tebâr*" (Ş/7b) başlığı ve devamında gelen anlatımlar, eserin Sultan III. Ahmed döneminde kaleme alındığına dair ipuçları barındırmaktaydı.

Behiştâbâd' in ikinci nüshasının tespit edilmesiyle, soru işaretleri gittikçe artmaktaydı. Çünkü ana hikâye olarak birbirine benzeyen bu eserlerin giriş bölümlerinde farklılıklar bulunmaktaydı. Esasında farklılık, dönemin paşası *Şehit Ali Paşa*'ya yapılan atıfları barındıran şiirlerin bulunmasıydı. Bu şiirlerde de dönemin padişahına atıflar yapılmaktaydı. Bu husus, eserin Şehit Ali Paşa'nın görevde ve Sultan III. Ahmed'e musahip olduğu yıllarda kaleme alındığına bir işaretti. Tüm bu veriler ışığında, eldeki kaynakların verdiği bilgilere göre *Behiştâbâd'* in, H. 1111/M. 1699 yılında vefat ettiği belirtilen Ahmed Fasîh'e ait olup olmadığının sorgulanması gerekli hâle gelmiştir. Bu bağlamda ilk sorgulama, İçli tarafından 2021 yılında bir konferans bildirisiyle bilim dünyasına duyurulmuştur. Bu durumda şöyle bir önerme akla gelir: Eğer bu eseri Fasîh Ahmed yazmadıysa, bu mahlası kullanan ve ondan sonra yaşamış başka bir Fasîh mi yazdı? Bu sorunun cevabını, 2022 yılında yayımlanan makalesiyle yine Ahmet İçli vermiştir. Bu makalede Şehit Ali Paşa ve Sultan III. Ahmed'in iktidarda olduğu dönemde onlar adına bir eser kaleme alan Fasîh mahlaslı bir şairin varlığına dair bilgiler ve ipuçları bulunmaktadır.

İncelemeye esas bu makalenin yayımlanması aşamasında, son değerlendirilmelerin yapıldığı süreçte, Va'dî'nin *Heşt Behişt* mesnevisi ve içinde bulunan "Miraciye" üzerinde bir değerlendirme yazısı yayımlanmıştır. Bu makaleye kadar çalışma, eserin Fasîh Ahmed Dede'ye aidiyetinin tartışması iken bundan sonra çalışma az da olsa eserin bir başkasına ait olabilirliliği eksenine girmiştir. Hasan Doğan (2022a) tarafından kaleme alınan makaledeki "Miraciye" bölümü, *Behiştâbâd*'da geçen "Miraciye" ile aynı özellikleri ve muhtevayı barındırmaktaydı. Ancak, Doğan bu makalesinde *Behiştâbâd* ve *Heşt Behişt* arasındaki benzerlikten bahsetmemiştir.

3.1. Behiştâbâd'ın Yazım Yılı

Bulgular bölümünde araştırmaya konu ve tartışmalar ışığında incelenen birçok veri sunulmuştur. İncelemenin bu bölümünde ise eserin yazım yılı eksenli tespitler üzerinde durulmuştur.

Behiştâbâd'ın iki yazma nüshasından biri olan M nüshasında yazım yılına dair kesin bir ifade ve bilgi yoktur. Birçok eserde görülen yazım yılına dair tarih manzumesi ya da beyit, belki de hatime bölümünde bir ibareye bu nüshada yer verilmemiştir. Ş nüshasında ise yazım tarihine dair bilgiler, beş beyitlik (47a) bölümde yer almaktadır:

Târîh-i İtmâm-ı Kitâb-ı Garrâ ez-Feyz-i Âlem-i Bâlâ

Yine⁷ ey kilik-i fesâhat-pîrâ

Eyle itmâm-ı kitâbı imlâ

Nefes-i İsî-i muciz-gûyum

Eylesün mürde-dilânı ihyâ

Sâl-i târîhin iderken terkîm

Oldı tûtî-i hayâlüm gûyâ

Feyz-i bârî ile oldı ilhâm

Sadef-i kalbe Fasîhâ ihdâ

Harf-i menkûtle oldı târîh

Nazm-ı rengîn edâ-yı ra'nâ

Bu şiire göre, eserin yazım tarihi, son dizede bulunan noktalı harflerle oluşturulmuştur. Bu harfler sırasıyla kelimelerdeki görünüşüyle şunlardır ki " nazm-ı rengîn" = " نظم رنگین " tamlamasında üç adet "nun = ن" bir adet " z = ظ " ve bir adet " y = ي " ; "edâ-yı ra'nâ" = " ادای رعنا " tamlamasındaki bir adet "nun = ن" ve bir adet " y = ي " harfi bulunmaktadır. Bunların harf değerleri şöyledir:

$$n = ن = 50 (4 \times 50 = 200)$$

$$y = ي = 10 (2 \times 10 = 20)$$

⁷ Yazmada ilgili yerde "yine" nin yazılışının yanı sıra "eyle" imlası vardır. Ancak ardından elif harfinin silindiği daha sonra "lam" harfinin üzerine daha koyu bir mürekkeple "nun" harfinin noktasının eklendiği görülmektedir. İlk harfin silindiği, sayfadaki diğer harflerin başlangıç hizasına göre daha net bir şekilde görülmektedir. Daha da ilginç olanı, tarih bölümünün yer aldığı bu kısımdaki yazı şekli, ana metin yazı şeklinden farklıdır. Daha ince bir kalem ve stil olarak farklı olan bu kısmın ana metni yazan müstensih dışında bir başkası tarafından eklendiği hissi vermektedir. Birçok açıdan ve harflerin imlasından da görünür olan bu hususta "ihdâ" (هدا -) kelimesinin imlası yani "He" harfinin imlası en önemli veridir. Kelime için (21a)ya bakılabilir. Ayrıca yazım tarihini belirten ilgili bu bölümde kendi içinde farklı kalem ve imlanın olduğu görülecektir. Bu husus başka bir çalışmanın konusu olup kısaca değinilmek suretiyle belirtilmiştir.

$$z = \text{ظ} = 900$$

Eserin yazım yılı, bu verilere göre toplamda 900+200+20: 1120 olur. Tarih olarak belirtilen 1120 yılı, yazma eserde kırmızı mürekkepli kalemle de (١١٢٠) olarak yazılmıştır. Bu durumda eserin yazım yılının çok açık ve net bir şekilde H. 1120 yılını gösterdiği nettir. Bu yıl, miladi takvime çevrilirse 1708 veya 1709 yılı ortaya çıkar. Eserin yazım ayı (ve günü) belli olsaydı miladi takvime çevirmede tam yıl/tarih verilebilirdi. Bu husus, eserin miladi takvime göre iki yıldan birinde yazıldığını göstermektedir. Yoksa kayıtlanma bilgisine istinaden hicri yıla göre 1120 yılında yazıldığı kesindir.

Metnin yazım yılı, tamamlanma yılı ve sunulma yılları küçük de olsa farklılık arz edebilir. Bu husus, yazarın/müellifin eserin sonuna tarihine dair ibareyi koyduğunda konu kapanmış olur. Ancak metin içindeki bazı veriler, bu konuda bazı tartışmaları açabilir. Şöyle ki;

Dâver-i devrân Ali Paşa-yı sâhib-mekremet
A'nî dâmâd-ı Şeh-i Husrev Hıdîv-i Cem-livâ (M-1b)

M nüshasındaki “dâmâd-ı” ibaresi, Ali Paşa'nın padişaha damat oluşuna dair bilgi vermektedir. Bu durumda, eğer kaynaklardaki bilgiler/veriler yanlış değilse eserin müellifinin bu olaya şahit oluşu sonrasında tamamlandığı söylenebilir. Kaynaklar (Özcan 2010: 433) bu evliliğin H. 1121 yılının Rebiü'l-evvel ayında gerçekleştiğini bildirir. Eserin yazıldığı tarih ile evliliğin olduğu tarih, birbirine yakındır. Aralarındaki fark sadece bir yıldır. Ancak bahse konu dizelerin, eserin Paşa'ya sunulmasından sonra yeni nüshada ekli olmuş olması bir ihtimaldir. Yani, şair eserini yazıp sunduktan sonra, sonraki nüshalara onun damat oluşuna dair yazdığı bu metin, şiir olarak esere girmiş olabilir. Ki bu olağan bir uygulamadır. Ayrıca eserlerin bir taslak halinde sunulması ardından temize çekilmesi, ya da eserlerin bir öneri olarak önceden ilgiliye sunulmuş olabileceği göz ardı edilmemelidir. *Behîştâbâd*'ın iki nüshasının giriş bölümlerinin farklı oluşu, eserin farklı vezirlere sunulmuş olabileceğini ancak ikinci (M) nüshasından hareketle Şehit Ali Paşa'ya sunulduğu görülmektedir. İlk nüshada Şehit Ali paşaya herhangi bir atf olmaması eserin hangi vezire sunulmak için tasarlandığını müphem bir duruma getirmektedir. Ancak ikinci nüshadan hareketle ve son tahlilde, eserin Şehit Ali Paşa'ya sunulduğu çok açık ve nettir. Bu tarih de en erken M. 1708, en geç de M. 1709'dur.

Metnin Ş nüshasındaki tarih dizelerine ve rakamla belirtilen rakamlara/sayılarla göre eserin H. 1120 yılında yazıldığı kesindir. Ancak bu yazma eser üzerinde yapılan yüksek lisans çalışmasında, bu tarihin yazımı, bir müstensih hatası ya da işgüzarlığı olarak nitelenmektedir. Oysa çok küçük bir ihtimal de olsa bu eserin müstensih tarafından kopya edilmesinden öte, müellifinin yani Fasîh'in elinden çıkması da mümkündür. Sevindik'in (2011: 38) bu konudaki görüşleri şöyledir:

Fakat bu beyit Fasîh Ahmed Dede'nin ölüm tarihi olan 1111/ 1699'dan 9 yıl daha ileri bir zaman dilimine yani M. 1708'e denk gelmektedir. İlk bakışta eseri Fasîh mahlaslı başka bir şairin yazmış olabileceği düşünülse de beyitte geçen edâ-yı ranâ ifadesindeki yay-ı izâfetin müstensih tasarrufu olduğu göze çarpmaktadır. Zira Arapça bir kelime olan “edâ”nın son aslî harfi hemzedir. Hemze ile biten kelimelerde gramer açısından tamlama ye'si gösterilmemesi gerekirken çoğu müstensih, bunu göz ardı ederek bu tarz kelimeleri hemzesiz kabul edip yay-ı izâfeti göstererek tamlama yapar. Behîşt-âbâd'da da müstensih tercihini tamlama ye'sini göstermekten yana kullanmıştır. Netice itibarıyla edâ-yı ra'nâ ibaresindeki tamlama ye'si kaldırıldığında eserin 1110/ 1698-99 tarihinde kaleme alındığı ortaya çıkar.

Bu açıklamaların tamamı, eserin Fasîh Ahmed'e ait olması yönünde bir tür delil getirme ve istişhad çabasıdır. Yoksa rakam ile de eserin H. 1120 yılında yazıldığı çok açık ve nettir. Ayrıca, eserdeki veriler, eserin Fasîh Ahmed'e ait olmadığını göstermektedir. Şöyle ki;

Heşt Behişt'de geçen "Sıfat-ı Nevruz" (A 8a-8b) bölümü yerine *Behiştâbâd*'da "Zikr-i Esmâ-i Lâle-i Rengîn" (Ş/8b-9b) ve "Vasf-ı Pâk-i Şükûfe-i Zerrîn" (Ş/9b-11a) bölümleri bulunmaktadır. Bu kısımlar, döneme/Lâle Devri'ne ait hususiyetleri belirtmektedir. Bu bilgilere bakıldığında *Behiştâbâd*'ın Ş nüshasının Lale devrinde kaleme alındığı apaçık ortaya çıkmaktadır. Bu durumda eserin bu tarihten önce vefat ettiği bilinen Ahmed Fasîh'e ait olması mümkün görünmemektedir.

Heşt Behişt (A10a) ve *Behiştâbâd*'ın M nüshasında (3a) geçen kıtaya bakıldığında *Behiştâbâd* nüshasındaki tarihi bilgilere göre eser Fasîh Ahmed Dede'ye ait değildir. Bu bilgi ile eserin yazım tarihinin H. 1120/M. 1708-9 yılında olduğunu doğrulamaktadır.

Behiştâbâd üzerinde yapılan yüksek lisans tezinde, dönemin padişahının II. Mustafa olduğu, ancak eserin Ahmed Fasîh'e aidiyetinden emin olduğu için Fasîh'in "ekberiyet" sistemini de düşünerek III. Ahmed'in gelecekteki padişah olacağına kesin gözüyle baktığını bundan dolayı da Fasîh Ahmed'in eserini ona ithaf ederek yazdığını ancak ömrünün yetmediği için eseri sunamadığı belirtilmektedir. Konuyla ilgili olarak çalışmanın dipnotunda belirtilen görüşler (Sevindik 2011: 47) şu şekildedir:

Fasîh, bu methiyede padişahın kaçınıcı Ahmed olduğunu belirtmemiştir. Fakat taltif edilen padişahın III. Ahmed olması çok kuvveli bir ihtimaldir. Zira padişah övgüsünü müteakip yazılan lâle ve çiçek isimleriyle ilgili manzumeler bu ihtimali doğrulamaktadır. Yalnız eserin yazılış tarihi 1698-99 dikkate alındığında tahtta, III. Ahmed'in değil de II. Mustafa'nın olduğu görülecektir. Dolayısıyla ortaya tarihsel bir uyumsuzluk çıkacaktır. Fakat bu durumu şu şekilde açıklamak mümkündür: II. Mustafa'nın ülkeyi Edirne'den yönetmesi ve üst üste birtakım siyasal başarısızlıklar alması, özellikle 1697 Zenta yenilgisinden sonra babası gibi av eğlencelerine dalarak yönetimde gevşeklik göstermesi asker, ulema ve halk arasında büyük memnuniyetsizlikler ortaya çıkarmıştır. (Abdülkadir Özcan, "II. Mustafa", TDV İslâm Ansiklopedisi, C. 31, s. 278-279.) Bu durumda muhtemelen ülke içinde, gelecekte ekberiyet sistemine göre padişahlık için en uygun kişi olarak III. Ahmed'in görülmesine sebebiyet vermiştir. Şair de bu düşünceyi taşıyanlardan biri olarak, eserini III. Ahmed'e sunmak için hazırlamış fakat ömrü vefa etmediği için bu arzusunu yerine getiremeden vefat etmiş olabilir.

Yukarıdaki yorumların yapılma amacının, eserin Fasîh Ahmed Dede'ye atfedilmesi için "olması gereken" ilkesi çerçevesinde yapıldığı anlaşılmaktadır. Oysa bilimde temel unsur, olması gerekenden öte "olan" ile ilgili değerlendirme yapılmasıdır. Büyük bir ihtimalle *Behiştâbâd*'ın Fasîh Ahmed'e ait olduğu ısrarı ve kesin bilgi olarak görülmesi, araştırmayı bu yöne ve açıklamalara götürmüş olabilir. Ayrıca o dönem ve sonrasında aynı mahlaslı bir şairin varlığını düşünmemek de buna sebebiyet vermiş olabilir.

Aynı mahlası kullanan ikinci bir şairin varlığı fikri, sadece kaynaklarda geçen bilgiler eksenli düşünülmemelidir. İlgili tez, eserin Fasîh Ahmed'e ait olduğu düşüncesiyle temellendirildiği için, tezde, ikinci bir şair olmadığı yargısı dile getirilmiştir:

"Yalnız kaynakların verdiği bilgilere göre hem bu tarihte yaşayan hem de Fasîh mahlasını kullanan ikinci bir şair yoktur. Dolayısıyla eserin sahibinin Fasîh Dede olduğu, 1698-99 yılında yazıldığı ve mesnevinin III. Ahmed'e sunulmak üzere hazırlandığı görüşünü şimdilik kabul etmek durumundayız" (Sevindik 2011: 47).

Eserin Fasîh Ahmed'in hayatta olduğu bir dönemde yazıldığının dile getirildiği çalışmada, bu süreçte tahtta II. Mustafa'nın olduğunu söylenmektedir. Oysa Fasîh Ahmed'in yaşadığı yıllarda II. Ahmed (1691-1695) de henüz tahtta. İlgili tezde bu bilgiye de yer verilmesi beklenirdi. Yine Fasîh Ahmed'in Sultan II. Mustafa'yı sultan olarak kabul etmeyen bir düşüncede olduğuna dair bilginin temellendirmesi gerekirdi.

Tespitlere göre eserin kaleme alındığı dönemin paşası Ali Paşa olduğundan dolayı eserin II. Ahmed döneminde olmadığı da kesin bir bilgidir. Eserin kim tarafından yazıldığından ziyade yazım tarihi üzerinde durmak daha öncül bir durumdur.

İlgili tez sonrasında Ahmet İçli tarafından tespit edilen ikinci nüsha, bu konuda birçok veriyi ve bilgiyi iletmektedir. Öncelikle mesnevideki aşağıdaki beyte bakılabilir:

Yegâne sâhib-i hakan-ı ma'delet-güster
Güzîde Âsaf-ı sultân-ı âtîfet-pirâ

Nedîm-i Hazret-i Sultan Ahmed-i Sâlis
Sezâ-yı devlet ü ikbâl olan Ali Paşa (M 3a)

Dizelerde Ali Paşa'nın "nedîm" olarak tanıtıldığı görülmektedir. Bu bilgiler, tarihsel olarak Ali Paşa'nın bu (nedimlik) görevine getirildiği yıl H. 1708/M. 1120 (Özcan 2010: 433) ile uyuşmaktadır. Bilindiği üzere, nedimlik görevi Osmanlılar döneminde kimi zaman "musahip"lik olarak da nitelendirilmiştir: "Osmanlılar daha çok musahip kelimesini tercih etmekle beraber bazı kaynaklarda "nedim"e de rastlanmaktadır" (Bozkurt 2006: 509). Osmanlıdaki musahipler ve nedimler, saraydaki görevliler arasından vezirler ve beylerbeylerinden seçilir. Padişahlar tarafından iç ve dış meselelerde görüşlerine başvurulmuş bugünkü anlamda bir tür devlet başkanı danışmanlığı görevini yürütürler (İpşirli 2020: 230). Bunun yanında bunlar, şiirden ve sanattan anlayan sohbet ehli kişilerdir.

Ali Paşa adına yazılan bir diğer kasidenin bir beyti aşağıdaki gibidir:

Dâver-i devrân Ali Paşa-yı sâhib-mekremet
A'nî dâmâd-ı Şeh-i Husrev Hıdiv-i Cem-livâ (M1b)

Bu dizelerden anlaşıldığı üzere, eseri kaleme alan Fasîh, Ali Paşa'nın vezir veya baş vezirlik dönemini görmüştür. Çünkü ibarelerde geçen "hıdiv" Arapça, baş vezir, vezir ve hâkim anlamlarındadır. Ayrıca onun padişaha damat oluşu olayına şahit olduğu söylenebilir. Hem vezirlik hem de damatlık dönemleri en erken H. 1109/M. 1721 yıllarına tekabül etmektedir.

Aşağıdaki beyitler de Ali Paşa'nın vezirlik dönemine yapılan atıflar arasındadır:

Ey Asaf-ı Şehriyâr-ı âlem
Manzûr-ı şehinşeh-i muazzam (M/2b)

Yukarıdaki bilgiler, şair Fasîh'in dönemin yöneticilerini yakından tanıdığına, bu süreçlerde de İstanbul'da olduğuna ve gelişmeleri yakından takip ettiğine işaret eder.

Mesnevideki başka dizelerde, Fasîh'in ifadelerinde hayat bulan tanımlamalara bakıldığında Ali Paşa'nın şiirden anlayan zevkli bir kişilik olduğu söylenebilir. Fasîh'in de böyle önemli bir kişiliğin yakınında bulunduğu hatta eserini ona sunduğu/hediye ettiği açıkça görülmektedir:

Bî-rağbet iken leâl-i güftâr
Oldun ana tâlib ü harîdâr

Erbab-ı dile riâyet itdün
Sâyende tutup himâyet itdün

Tab'unda görüp bu âb u tâbı
Ey subh-ı saadet afitâbı

Çekdüm der-i midhatünde her sû
Silk-i sühana hezâr lü'lü

...

Dil-haste Fasîh-i zâr u şeydâ
Bu nüsha(y)ı itdüm arz-ı ihdâ (M/2b).

Behiştâbâd'ın Ahmed Fasîh'e ait olduğunun savunulduğu tezde, tarihsel tutarsızlığa değinilmektedir. Bunun da önemin laleleri ve çiçekleri bağlamında açıklandığı görülmektedir. Bir diğer deyişle, bu bölüm eserin III. Ahmed döneminde yazıldığını belirten önemli verilerdendir. Çünkü bu ifadeler, Lâle devrine atf barındırmaktadır. İlgili tezde, eserin III. Ahmed'e sunulması için yazıldığı görüşü, "Dolayısıyla eserin sahibinin Fasîh Dede olduğu, 1698-99 yılında yazıldığı ve mesnevinin III. Ahmed'e sunulmak üzere hazırlandığı görüşünü şimdilik kabul etmek durumundayız" (2011: 47) ifadeleriyle belirtilmektedir. Bu açıklamalara göre eser, Fasîh Ahmed tarafından kaleme alınmıştır.

İlgili tezin yazıldığı dönemde, yeterli bir kaynak ve literatür bilgisine sahip olunmadığı itiraf edilmiş ve çalışmanın yapıldığı dönem itibarıyla eserin Ahmed Fasîh'e ait olduğunu kabul edilmesi gerektiği vurgulanmıştır. Bu ifadelerle, ilerleyen süreçte yeni çalışmalarla eserin ona ait olamama düşüncesine bir nevi kapı aralanmıştır.

3.2. Behiştâbâd'ın Müellifi/Yazarı

Klâsik Türk edebiyatı dönemi edebiyat faaliyetlerinde müşterek şiirler haricinde, ortak yayın yapma ve ortak eser kaleme alma geleneği, neredeyse yoktur. Kimi zaman eksik kalan bir eserin başkası tarafından tamamlandığı söz konusu olabilmektedir. Aynı şekilde didaktik türdeki ve tarihsel bilgi bağlamındaki eserlerde değişik yıllarda, ilerleyen zamanlarda ekleme-zeyl hususu vardır. Bu husus, ortak eser kaleme alma dışında ayrı bir gelenektir. Bu durumda, bir eserin bir yazar/müellif tarafından yazılabileceği görüşü ortaya çıkar. Ancak başka bir eserden esinlenmesi, tercüme vb. faaliyetler ışığında eserin aynı isimle farklı konulara ve metaforik anlatımlara da yer verilerek yeniden yazılması mümkündür. Birçok eserin, farklı şairlerce değişik dönemlerde yazıldığı da bir gerçekliktir. Bu husus, Divan edebiyatı döneminde oldukça yaygın bir gelenektir. Bunun için edebiyat tarihimizde yazılan *Leyla vü Mecnun*, *Yusuf u Züleyha ve Mihr ü Mâh* başlıklı eserlere bakılabilir. Bunların bir kısmı özgün eser, bir kısmı "nazire" bir kısmı da "tercüme" geleneği çerçevesinde tanımlanabilir.

Klâsik Türk şiiri çalışma alanlarından biri metin analizidir. Bu bağlamda kaleme alınan eserlerin yeni yazıya aktarımları ve muhteva yönüyle değerlendirilmeleri mümkündür. Ancak bunlarla birlikte eseri kaleme alan zatın adı başta olmak üzere, ona ait bilgilerin verilmesi de aynı derecede inceleme alanına dâhil edilmektedir. Kimi akademik çalışmalarda, bir eserin asıl sahibine tevdi edilmeyip farklı bir kişiye aitmiş gibi gösterilmesi mümkündür. Bu durum, araştırma deseni oluştururken yeterli düzeyde hipotez geliştirilmemesinden kaynaklanmaktadır. Hipotezlere esas sorulardan biri de eserin yazarının kimliğidir ki divan edebiyatı geleneğinde bunu "mahlas" olarak görmek mümkündür. Araştırmacılar için en önemli araştırma sorusu, "bu mahlası kullanan başka biri olması" gibi antitezlerin varlığı ve bu hususunun araştırılmasıdır. Araştırma, okuyucu ile buluşmadan, böyle bir sorunun cevaplanması beklenen en önemli unsur (veya antitez) olarak yerini korur. Eserin müellifinin adının belli olmaması ise ayrı bir konudur. Bu durumda eserin yazarının asıl kimliği gizemini koruyabilmektedir.

Bir eserin başkası tarafından bilinçli olarak aşırılarak kendisine aitmiş gibi lanse edilmesi ve kendine mal edilmesi divan edebiyatında hoş karşılanmasa, hatta hırsızlık olarak nitelendirile bile maalesef görülmektedir. Bu da araştırmacılar için aşılması gereken en önemli engellerden biridir. Çoğu zaman bir şiirde ve bir eserde, şairin mahlasına ve adına atıf yapılan yerlerin çıkarılması ve değiştirilmesi kaynaklı olarak eserin başkasına ait bir metin olduğu düşünülebilir. Bu türden akademik çalışmalara rastlamak mümkündür. Ancak birikmiş (kümülatif) bilgilerin bir şekilde ve tarihsel bakış açısıyla yeniden değerlendirilmesi sonucu, bu türden hatalar ve yanlış teşhisler tespit edilip doğru çalışmalara yönlendirilmeler de aynı şekilde artmaktadır. Bu çalışma da bu yönde atılmış adımlardan biridir.

Bir eserin kim tarafından yazıldığı, eserin telif sebebi ve türevleri bölümlerde, hatime/sonuç bölümlerinde ve eserin yazım yılına ait olan yerlerden hareketle tespit edilebilir. İncelemeye esas eserde de bu şairin kimlik olarak mahlasından hareketle "Fasîh" olduğu çok açık ve net bir şekilde görülmektedir. Klâsik Türk şiirinde bu mahlasla varlığı bilinen en az iki şair vardır. Bunların yanında "Fasîhî" mahlasını kullanan çok sayıda şair bulunmaktadır. Eserin yazım yılı dikkate alındığında, H. 1120/ 1708-9'lu yıllarda eseri kaleme alan kişinin halen hayatta olduğu kesin bir bilgidir. Bu durumda bu tarihler öncesinde vefat eden birisine böyle bir eseri atfetmek mümkün değildir. Ancak eserin yazım yılına dair bilgiler yanlış ise bu durum dile getirilebilir. Bunun yanında ölüm yılı yanlış bilinen bir yazara ait eserin ona ait olmayıp başkasına aitmiş olarak sunulması imkân dâhilindedir. Bu araştırma yazısı bu bağlamda yanlışlanabilme özelliğine sahiptir ki bu özellik bilimsel bir bakış açısıdır.

*Behîştâbâd'*ın müellifinin 1708-9'lu yıllarda yaşayan bir Fasîh olduğu metin eksenli olarak söylenebilecek net bir bilgidir. Kaynakların verdiği bilgilere istinaden, Fasîh Ahmed dede bu tarih öncesinde yani H. 1111/ 1699 yılında vefat ettiğine göre bu eser ona ait değildir. Bu durumda Fasîh mahlaslı bir şairin varlığı gündeme gelir ki bu değerlendirmeler şu an için en önemli hipotezler arasındadır.

Şairlerin mahlas olarak aldıkları isimlerde metin içinde kimi zaman nispet "î"si kimi zaman da hitap "â" harflerinin yer alması olağan bir durumdur. Hatta şairlerin bu bağlamda da değerlendirilmeleri mümkündür. Uzun bir mesnevide, her yerde mahlasını Fasîh olarak kullanan bir şairin başka şiirlerinde az da olsa "Fasîhâ", (çok zor bir ihtimal olsa da) "Fasîhî" olarak kullanması mümkündür.

*Behîştâbâd'*ın kaleme alındığı yıllarda Fasîh ve Fasîhî mahlaslı şairlerin varlığı söz konusudur. Bu konuda en kapsamlı çalışma İçli tarafından (2022a) yapılmıştır. Bu çalışmada Mansurîzâde Fasîhî ve Fasîh-i Amedî adlı iki şair ile Fasîh Ahmed'in öğrencisi Fasîhî hakkında yeni ve detaylı bilgiler mevcuttur. İçli'nin tanıttığı bu şairler arasında dönemin padişahı III. Ahmed ve Şehit Ali Paşa övgüsünün yapıldığı bir eserin müellifi olan Fasîh'in ayrı bir yeri vardır. Bu şair, H. 1120 yılının Ramazan ayında manzum bir eser kaleme almış ve dönemin paşasına sunmuştur. Hem *Behîştâbâd* hem de bu eserde, şairin ruh hali, yalnızlığı ve kendisine iltifat bağlamında bir kısım ibarelerin aynı olduğu görülür. Bu bilgiler ışığında, yeterli deliller sunularak eserin yazarının asıl kimliği ortaya çıkana kadar, Fasîh-i Amedî'nin *Behîştâbâd'*ın müellifi olarak kabul edilmesi uygun bir görüştür. Bu şairin asıl adının ve künyesinin ne olduğuna dair elde bulunan tek veri, "Âmedî" olduğu bilgisidir.

Makalenin değişik yerlerinde belirtildiği üzere, tüm bu tartışmalar Fasîh Ahmed Dede'nin H. 1111/M. 1699 yılında vefatı üzerine temellendirilmiştir. İçli'nin yapmış olduğu Fasîhî mahlaslı şairler çalışmasında, bir yüksek lisans tezinde bir divanın Hasan Fasîhî'ye atfettiği, ancak İçli'nin yeni bilgiler ışığında ona ait olmadığını sunduğu açıklamalar, tarihsel bakış ilkesi gereğince aşağıda verilmiştir:

Fasîhî Divanı'nda (yk. 94a-95a) eserin kaleme alınış süreci, amacı, sonuçlanışı hakkında önemli bilgiler sunulmuştur. Fasîhî'nin kendi divanı için yazdığı önsöz/dibace (belki de

son söz) “besmele” ile başlamıştır. Bu bölümde Fasîhî’nin, “Üstâdımız Derviş Fasîh-i Mevlevî himmeti mülâhazasıyla” ve “Sultan Ahmed Han İbni Muhammed Han Hazretlerinin vakt-i saadet-bahşâlarında” söylemleri divandaki şiirlerin yazım süreci konusunda bilgi sahibi olmamıza imkân sunmaktadır. Açıklamalara göre, divanı elimizde bulunan Fasîhî’nin; Derviş Fasîh, Derviş Fasîh-i Mevlevî ve Ahmed Fasîh olarak anılan şairin öğrencisi olduğu anlaşılmaktadır. Divanını da üstadının mülâhazalarına göre tertip etmiştir. Ayrıca bu eserin Sultan III. Ahmed Han döneminde tamamlandığına dair bilgi vermiştir. Bahse konu şairin asıl adı ve hangi tarihte vefat ettiği bilgisi divanda yoktur. Ancak Fasîhî’nin aktardığı bilgiler ve divandaki tarih manzumelerinin derinlemesine tahkik edilmesini gerektirmektedir. Fasîhî’nin divanını tamamladığı dönemin “Sultan Ahmed Han İbni Muhammed Han Hazretlerinin vakt-i saadet-bahşâlarında” ibaresinden anlaşıldığı kadarıyla Sultan III. Ahmed’in tahtta olduğu (belki de ilk) yıllardır (İçli 2022a: 223-224).

Yukarıdaki açıklamalara göre iki ihtimal ortaya çıkmaktadır. İlki, Fasîhî’nin üstadı Derviş Fasîh Ahmed henüz yaşamaktadır. Ya da ikinci ihtimal olarak; bu şiirleri onun mülâhazasıyla yazmış ve tasnif etmiş olup üstadı olan Fasîh Ahmed Dede’nin ölümünden sonra III. Ahmed döneminde divan olarak tertip etmiştir. Birinci ihtimal doğru ise, Fasîh Ahmed yaşamaktadır. İkinci ihtimal ise onun ölüm yılının doğru olduğuna kapı aralamaktadır. Eğer Fasîh Ahmed yaşıyorsa ve *Behiştâbâd*’ı o yazmışsa bir tür intihal tartışmasını Ahmed Fasîh-i Mevlevî üzerinden yeniden başlatmak gerekmektedir. Hal böyle olunca, Va’dî Ahmed’in Fasîh ile aynı yıllarda yaşamış oluşunu da hesaba katmak gerekir ki onun bu eseri Fasîh’ten aşırmasına kadar birçok farklı hipotez geliştirilebilir. Bunun için de uzun ve meşakkatli bir akademik yolculuğa girişmek gerekmektedir.

Bursalı Mehmed Tahir’in Fasîh-i Mevlevî’ye ait *Behiştâbâd*’dan bahsetmesi, elde bulunan eserin iki nüshası dışında farklı bir metnin varlığını da gündeme getirebilir. Bu hipoteze göre, bu nüshanın farklı bir versiyonu Va’dî tarafından görülüp değiştirilmiş olabilir. Va’dî Ahmed’in eserinin nasıl yazıldığı ayrı bir sorudur. Bu durumda farklı ihtimaller düşünülebilir. Bunlardan biri, Fasîh Ahmed’in bu eserini gördüğü, kendi adına daha erken davranıp önce mi ya da farklı bir adla mı yazdığıdır? İkinci ihtimal, Va’dî, uzun yıllar yaşamış ve mahlasını değiştirmiş olabilir. Bu durumda, onun eserini değişik bir zamanda yeni padişaha sunmuş olması farklı bir ihtimaldir. Son tahlilde, elde iki nüshası bulunan eserde, Fasîh-i Âmedî’nin ayrıca bir aşırma hamlesi gündeme gelebilir.

Sorular dizgesi ve hipotezlerin sayısı artırılabilir. Hatta Va’dî Ahmed’in mahlası, mahlas değiştirmesi, ölüm yıllarının yeniden araştırılması da bunlar arasına girer. Ayrıca eserin baştan sonra yeniden değerlendirilmesini gerektirir. Belki de bir düşünüş trendi sonrasında yeni padişaha tekrar eser sunmak istemiştir. Bu kişinin Ahmed Va’dî olduğu düşünülebilir. Ancak ölüm yılı dikkate alındığında bu önermenin zayıf kaldığı görülür. Fakat ölüm tarihi tartışması ve/veya başka Va’dî mahlaslı bir şairin varlığının gündemde olması mümkündür.

Bu incelemede bir bölüm olarak Vadî ve *Heşt Behişt* adlı eserinden bahsedilmiştir. *Behiştâbâd* ile benzerliği ve yazım yılı düşünüldüğünde, *Behiştâbâd*’ın *Heşt Behişt*’ten aşırıldığına dair bazı bilgilere ulaşılabilmektedir. Bu araştırmanın amacı bu eserin çalıntı olmasında öte, çalıntı olsa bile, kim tarafından ne zaman kaleme alındığı ve Fasîh Ahmed ile ilişkilendirilmesi konusunun tartışılmasıdır. Eserin ne boyutta çalıntı olduğu ise ayrı bir çalışmanın konusudur.

Son tahlilde, tüm hipotezler ve antitezler üzerinde yeni çalışma ve araştırma kapıları açık olmak üzere; eldeki veriler ışığında Fasîh-i Mevlevî’nin vefatından sonraki yıllarda kaleme alınan *Behiştâbâd*’ın ona ait olamayacağı, mahlas benzerliğinden dolayı ona atfedildiği anlaşılmaktadır. Va’dî’nin *Heşt Behişt*’inin varlığı ve onunla olan benzerliği, *Behiştâbâd*’ın ondan aşırıldığına dair kuvvetli ipuçları barındırmaktadır.

Sonuç

Bu araştırma, aşırılma (intihal) ihtimali bulunan ve mahlasından dolayı esas müellifi dışında başka birisine atfedilmiş *Behiştâbâd*'in tahlilini/analizini esas almaktadır. Yapılan analiz, yazım yılı ve yazarının tespiti yönündedir. Bundan dolayı da araştırmanın iki farklı boyutu ve araştırma zemini vardır. Öncelikle eserin yazım yılı ve kime ait olduğu ekseninde genel değerlendirmeler yapılmış ardından eserin aşırılma ihtimali üzerinde durulmuştur. Yapılan tespitlere göre eserin farklı bir müellife atfedilmesinin sebepleri arasında, geniş bir araştırma ve incelemeden uzak bir anlayış ve az da olsa mahlas benzerliği yatmaktadır. Bir diğer husus olan intihal/çalıntı ise benzerlik tespit edilen eserin varlığıdır. Bu durumda araştırmanın iki adımlı (hipotezi olan) bir tez olduğu söylenebilir. Bunlar; a. Mahlas benzerliği b. İntihal/çalıntı.

Araştırmada muhteva analizi yöntemi ile ve nitel veri toplama teknikleri kullanılmış olup, tarihsel bakış açısıyla çeşitli değerlendirmeler yapılmıştır. Bu bağlamda, öncelikle *Behiştâbâd*'in kendisine atfedildiği Fasih Ahmed Dede'nin hayatı üzerinde durulmuş ve tüm eserleri kısaca tanıtılmıştır. Tüm verilerden anlaşıldığına şair Ahmed Fasih'in, H. 1111/M.1699 yılında vefat ettiği ve kaynakların biri hariç, büyük çoğunluğunun Fasih Ahmed Dede'ye ait böyle bir eserin olmadığı konusunda fikir birliği içindedirler. Ahmed Fasih hakkında en önemli bilgileri veren ve onunla arkadaşlık yapan hatta şairin el yazısıyla yazdığı eserleri yanında tutan Tezkireci Salim'in bu hususta, yani tespit edilen nüshalardaki gibi *Behiştâbâd* adlı bir eserin oluşuna dair bilgi vermemiş olması da onun böyle bir eserin olmadığını gösteren önemli verilerden biridir.

İncelemeye esas *Behiştâbâd*'in Fasih Ahmed Dede'ye ait olduğuna dair tek bilgi, son dönem tezkirelerinden birinde geçmektedir. Bu bilginin Fasih mahlaslı başka bir şair olmadığı düşüncesi eksenli olarak verildiği tahmin edilmektedir. Daha sonra yapılan akademik çalışmalarda bu bilginin, kesin ve net bir bilgi olarak kabul edilip, eserin Ahmed Fasih'e ait olduğu vurgusuyla savunulduğu anlaşılmaktadır.

Ahmed Fasih'in *Behiştâbâd* olarak bilinen ve incelemeye esas olan eserin, onun kaleminden çıkmaması, onun bu bağlamda bir eser, küçük bir risale/eser kaleme almadığı anlamına gelmez. Belki de onun bu konuya ilişkin bir makalesi/risalesi olduğundan dolayı eserler karıştırılmıştır. Küçük bir ihtimal de olsa ona ait eserler arasında böyle bir metne ulaşmak mümkündür. Hatta bu eserin, ona atfedilen *Mahmûd u Ayâz (Hâs (u) Ayâs)* gibi bir eser olması muhtemeldir. Kim bilir belki bu eser ile *Behiştâbâd* olarak adlandırılan eser aynı risale/eserdir. Şunu belirtmekte yarar vardır. Fasih'e ait olduğu belirtilen *Hüsrev ü Şîrin* adlı eser de henüz tespit edilmemiştir. Akademik araştırmalar sonucunda bu esere de ulaşılabilir.

Behiştâbâd'in şimdiye kadar tespit edilen ve üzerinde akademik araştırmalar yapıp bilim dünyası ile paylaşılan iki nüshası vardır. Şevket Rado nüshası olarak bilinen yazma eser üzerinde biri makale diğeri de yüksek lisans olmak üzere iki çalışma yapılmıştır. İnceleme bölümünde değinildiği üzere ilgili tezde, bu eserin yazım tarihi üzerinde farklı yorumlar yapılarak eserin yazıldığı yıl, on yıl geriye çekilmiş ve eserin Fasih Ahmed'in öldüğü yılda yazıldığı tezi/fikri geliştirilmiştir. Ayrıca eserin III. Ahmed döneminde yazıldığına dair net bilgiler olmasına, bu husus tezde de tespit edilip belirtilmesine rağmen ilgili tezde, eserin II. Mustafa döneminde kaleme alındığına dair fikir yürütülmüştür.

Eserin ikinci ve yeni nüshasının tespiti ve muhtevadaki bilgilerin incelenmesi sonucunda, eserin III. Ahmed döneminde yazıldığı fikri daha netlik kazanmıştır. Çünkü eser, bu dönem yaşayan Şehit Ali Paşa'ya sunulmuştur. Ayrıca eserdeki diğer veriler, *Behiştâbâd*'in II. Mustafa döneminden sonra yazıldığını göstermektedir. Bu nüshada eserin III. Ahmed döneminde yazıldığına dair bilgiler çok açık ve net bir şekilde görülmektedir. Hatta Şehit Ali Paşa'nın ona damat oluşuna dair bilgiler, eserin yazım yılının netleşmesine önemli katkılar sunmuştur.

Makalede, bu bağlamda, *Behiştâbâd*'ın ikinci nüshası üzerinde de değerlendirmelerde bulunulmuş ve eserin H. 1120 yılına ait bilgileri içerdiği üzerinde durulmuştur. Bu bilgilerden en önemlisi, dönemin paşasına ait veridir. Şehit Ali Paşa'ya sunulan bu eserde Paşa'nın padişaha damat oluşu, onun musahip ve nedimlik görevlerine yapılan atıf, eserin bu dönem öncesinde yazılma ihtimalini ortadan kaldırmaktadır. Zira bahse konu paşanın H. 1120 yılında bu görevlerde olduğu tarihsel olarak da doğrulanabilir özelliktedir.

Değinildiği üzere, bu makalede incelenen *Behiştâbâd*'ın bilinen iki nüshası vardır. Her nüsha kendi içinde eserin yazım yılının H. 1120/M. 1708-9 olduğuna dair kesin ve net bilgileri barındırmaktadır. Çünkü eserde III. Ahmed hakkında açık ve net ibareler ve Lale devrine atflar söz konusudur. Eser üzerinde yapılan yüksek lisans ve makale çalışmasında, esas alınan nüshadaki bu veriler, müellifinin Ahmed Fasîh olmayacağına dair net bilgi taşımasına rağmen aksi bir görüş savunulmuş ve delil ve bilgi bulma yoluna gidilerek eserin Ahmed Fasîh'e ait olduğu iddia edilmiştir.

Behiştâbâd üzerinde kaleme alınan makalede ve yüksek lisans çalışmasında, eserin Fasîh Ahmed tarafından yazıldığı iddiası temellendirilmemiştir. Tüm açıklamalar bir tahminden öteye geçmemiştir. Zira eserde III. Ahmed'in padişah olduğu kesin bir bilgi olarak bulunurken ilgili değerlendirmelerde tahtta II. Mustafa'nın olduğu, ancak döneminde devlet işlerine karışmadığı söylenerek, beklenen padişahın III. Ahmed olması hasebiyle bu eserin Fasîh Ahmed tarafından ona sunulduğu ya da sunulmak için kaleme alındığı ifade edilmektedir. Bu, bir nebze yorum barındırmakla birlikte şair gözüyle bakıldığında mümkündür. Ancak henüz padişah olmamış birisinin padişah olarak sunulması ağır sonuçlar doğurabilir cinstendir.

Bilimin yeni bilgiler ışığında sürekli yenilendiği gerçeğinden hareketle, *Behiştâbâd*'ın ikinci nüshasının, bu tartışmayı sonlandıracak bir özellik taşıdığı söylenebilir ki o da dönemin paşasının Şehit Ali Paşa oluşu bilgisini barındırmasıdır. Fasîh Ahmed'in, padişah olarak II. Mustafa'yı kabullenmemiş olması ve onu es geçerek sıradaki padişahı benimsemesi mümkün olsa bile kendi ölüm tarihinden 9-10 yıl sonraki paşayı tahmin etmesi, onun musahip/nedim hatta padişaha damat olacağını bilmesi çok zor bir ihtimal olarak düşünülmelidir.

Bu araştırmanın ilgili bölümünde de incelendiği üzere, bu eserin Fasîh Ahmed ile ilişkilendirilmesi, *Behiştâbâd*'ın yazım yılı olan ya da tarih bölümünde belirtilen H. 1120 yılında halen yaşıyor olması durumunda mümkündür. Ahmed Fasîh'in H. 1111/M.1699'da öldüğü bilgisinin yanlış olduğu da değerlendirilebilir. Anlaşıldığı üzere *Behiştâbâd* H. 1708/M. 1720 yılında yazılmıştır. Bu durumda eserin Fasîh Ahmed'e ait olduğu düşünüldüğünde elde tek ihtimal kalmaktadır. O da Ahmed Fasîh'in bu tarihte henüz yaşadığıdır. Eser daha önce yazılmış olsa bile bir kısım yeni bölümler eklenerek H. 1120 yılında tekabül eden bir tarihte gözden geçirilme ihtimali bulunur. Çünkü bu dönem yaşayan Ali Paşanın hem III. Ahmed'e damat oluşunu hem de vezirliğini görmüştür. Eserde de buna atıflar yapılmıştır. Son tahlilde, içerdiği metinlerden hareketle, *Behiştâbâd*'ın M. 1699 yılında ve/veya öncesinde değil de bu yıldan sonrası bir dönemde kaleme alındığı söylenebilir.

Eserin, Fasîh Ahmed tarafından kaleme alınmış olmasını ispat etmek noktasında yararlanılabilecek bir diğer veri de Fasîhî mahlasıyla divanı olan şairin divanında 1705-1706lı yıllarda "Üstadım Derviş Fasîh mülhazasıyla" ibaresidir. Eğer şair bu ifadelerle Fasîh Ahmed'in henüz hayatta olduğunu kastetmiş ise ve bu bilgi Fasîh'in yaşadığına bir işaret ise, Fasîh bu yıllarda henüz yaşıyor olabilir. Ancak *Behiştâbâd*'ın ona atfedilmesi ayrı bir tartışmadır. Bu durum, hem *Behiştâbâd*'ın hem de *Heşt Behişt*'in hangisinin çalıntı olabileceği tartışmasına kapı aralayabilecek cinstendir. Bu hususların tespiti ve değerlendirilmesi ayrı bir çalışmanın konusudur.

Behiştâbâd'ın ikinci nüshasının tespiti ve aynı konuyu işleyen *Heşt Behişt* ile benzerliği, eserin Fasîh Ahmed'e ait olmamasının daha makul bir görüş olduğu savunulabilir. Bir diğer deyişle bu eserin Fasîh Ahmed'e ait olmaması daha kuvvetli bir ihtimaldir. Son tahlilde, yapılan bu

karşılaştırmalı analiz sonucunda, eserin *Behîştâbâd*'ın H. 1120 yılı civarında yazıldığı ve müellifinin bu yıllarda henüz hayatta olan Fasîh-i Âmedî olduğu söylenebilir.

Makalede, konu ve içerik noktasında aynı olan Va'dî'nin *Heşt Behîşt*'i ile *Behîştâbâd* karşılaştırılmıştır. Elde edilen sonuçlara göre, her iki eserin konusunun aynı olduğu görülmüştür. Eldeki verilere göre, güncel bilgiler ekseninde belirtmek gerekirse, daha önce yazılan eserin *Heşt Behîşt* olduğu, *Behîştâbâd*'ın ise daha sonra kaleme alındığı anlaşılmıştır.

Eser üzerinde yapılan yorumlar ve elde edilen bulgular, eğer *Behîştâbâd*, Fasîh-i Âmedî'ye ait ise onun bu eseri, Va'dî'nin ilgili eserinde yani *Heşt Behîşt*'inden aşırıldığı kanaatini uyandırmaktadır. Fasîh-i Âmedî'nin bu eseri, onun Va'dî'nin eserinin en az bir nüshasını gördüğüne işaret eder. *Behîştâbâd*'daki konu ve beyitlerin benzerliği bunu gösteren delillerdendir. Her iki eserin benzeşme unsurları üzerinde daha geniş bir araştırmanın yapılması gereksinimi olmakla birlikte, bu çalışmada bunlardan net bilgi verenler değerlendirilmiştir. Öncelikle metinlerdeki giriş bölümünün, başlıkların hatta ana metnin neredeyse aynı olduğu tespit edilmiştir. *Behîştâbâd*'da eserin Fasîh'e ait olduğunu belirten mahlasın bulunduğu beyitlerde bazı değişikliklerin yapıldığı gözlemlenmiştir. Ek olarak, şunu belirtmekte yarar vardır ki; *Behîştâbâd*, Vadî'nin eserin ana hikâyesinin bir özeti mahiyetindedir. Daha doğrusu bir tür kısaltmadır.

Behîştâbâd'ın, Fars edebiyatında benzerlerinin olması, Fasîh'in bu eseri tercüme geleneği çerçevesinde yeniden yazdığı düşünülebilir. Ancak eserdeki veriler, onun Va'dî'nin eserini gördüğü ve ilgili bölümlerdeki ifadeleri birebir kopyaladığını göstermektedir. *Behîştâbâd*'ın, bir intihal olduğu, eserin tamamen aşırıldığı söylenebilir. Ancak kimi yerlerde ve mahlasların olduğu dizelerde kelimelerin yerlerinin değiştirildiği, bazı kullanımlarda da söz dizilerinin farklılaştığı söylenebilir. Eğer Fasîh'in asıl niyeti, tespitlerden de anlaşıldığı kadarıyla, eser hırsızlığı ise onun bu yaptığı tasarruflar, yaptığı işi gizleme niyetinde olduğunu, birilerinin onu bu eseri çalmakla itham etmesini perdelemek olduğu açıktır. Fasîh'in eseri neredeyse sadece mahlaslara ait yerlerdeki kullanımlarını değiştirmesi ise onun kendini fazla yormadığı anlamına da gelmektedir. Bu durum onun aşırıldığı eserin ve asıl sahibinin ortaya çıkmayacağı konusunda emin olduğuna dair bir ruh hali taşıdığına göstergesidir.

Fasîh-i Âmedî'nin bu eseri intihal etmiş olması halinde onun hırsız bir şair olduğu söylenebilir. Ama hırsız biri olması onun şiir konusunda usta bir dile ve ifade gücüne sahip olmadığı anlamına gelmez. O iyi bir fesahat ve belagat ustasıdır. Hırsızlık ise bir ahlak problemidir. İyi bir şair olunabilir ama ahlak noktasında iyi bir şair olmak kimi zaman mümkün değildir. Nihayetinde hırsızların yetenekleri, olaylara ve kendi davranışlarına kılıf uydurmaları, destek bulmaları, bahane üretmeleri hatta belirli noktalara gelmek için hırsızlığı bir aşama olarak kullanmaları pekâlâ mümkündür. Yine hırsızlığın bir tür yalan olduğu unutulmamalıdır. Yalan konuşmak kadar yalanla davranmak ve bir yalanın içinde yaşamak da mümkündür. Bir eserin, kendisinin olduğunu savunmak bir tür yalan olduğuna göre, hayatın diğer aşamalarında yalan ve hırsızlığın birbiriyle olan kuvvetli bağına işaret eder. Bundan dolayı, yalancıları birer hırsız olarak değerlendirmek mümkündür. Hayatın her aşamasında olduğu gibi, yalan söz ve söz hırsızlığı şiir ve edebiyat alanında da görülebilir cinstendir. Divan şiirinde birbirini bu bağlamda eleştiren nice şair vardır. Popüler olma, bir mevkie gelme, kendisi ve çevresi adına imkânlar bulma, fırsatlar yaratmanın temelinde bu hususların oluşu mümkündür. Ya da bu hedeflerin, kişiyi yalana ve hırsızlığa sevk ettiğinden bahsedilebilir. Belirli makamlara gelmek için birbirini eleştiren ve birbirlerinin hırsız, kötü ve yalancı olduklarını belirten ve bu bağlamda nice ifadeler geliştiren şairlerin sayısı pek de az değildir. Bu şairlerin büyük çoğunluğunun hami arayışı içinde olması da muhtemeldir. Ayrıca çeşitli kaynaklarda şairlerin hırsızlıklarına dair birçok bilgi bulunmaktadır.

Eserlerin başkalarına ait olarak sunulması, aşırılması sadece müellifinden kaynaklı olmayabilir. Bu çalışmada da değinildiği üzere, art niyetli ve kötü kişiler, başkaları adına böyle bir çaba ve faaliyet içine girebilirler. Bir anlamda onlar adına işlemler yapıp onları töhmet altında

birakabilirler. Belki de onların elde ettikleri kazançlardan dolayı kıskançlık, bu yola tevessül etmelerine neden olabilmektedir. Fasîh-i Âmedî'nin de böyle bir komploya maruz kalması muhtemeldir.

Müstensihlerin de aynı şekilde bir şaire ait eseri/şiiri sehven başkası adına kaydetmesi mümkündür. Kimi zaman kopyaya (yeniden yazıma) esas eserin ya da şiirin bulunduğu kaynağın hatası, yazma eserin formlarının karıştırılması buna sebebiyet verebilir. Hatta bir eserin giriş bölümüyle başka bir eserin ana metin kısımları karıştırılabilir. Elinde birden fazla iş olan bir müstensihin işleri karıştırması buna sebebiyet verebilmektedir. Yine her müstensihin iyi bir edebiyatçı ve dilci olması beklenmez. Hatta Fuzûlî'nin kötü yazı ve algıya sahip kâtiplerin durumunu ve yol açtığı faciaları anlattığı divanının önsözündeki ifadeleri, literatürde önemli bir yere sahiptir. Fasîh-i Âmedî'nin bu bağlamda bir eserinin olması, eserin yeni bir örneğinin yazımı esnasında karıştırılması mümkündür.

Tüm bu önermeler, eldeki veriler ışığında, incelemeye esas üç yazma eserin muhtevasına göre, Fasîh'e ait bu eserin çalıntı ve aşırılmış olduğunu gerçeğini şu an için örtemez. Ancak yeni bilgiler ortaya çıktığında bu önermeler, tartışmaya açılabilme ihtimalini taşırlar. Eğer, *Behiştâbâd*, Va'dî Ahmed'in eseri ise, Fasîh-i Âmedî'nin *Behiştâbâd*'ının çalıntı bir eser olduğu söylenebilir. Bu bilgiler ışığında, Fasîh-i Amedî'nin (dönemi itibariyle) kimsenin fark edeceğini düşünmeden başkasına ait bir eseri kendisine aitmiş göstermesi ise bir çalıntı ve hırsızlık örneği olarak yerini korur.

Kaynakça

- AÇIKGÖZ, N. (1989). "Divan Şairlerinde Mahlas Meselesi". *Milli Eğitim*(88), 59-63.
- AKSOYAK, İsmail Hakkı. (2020). Ahmed Üsküdarlı. *Türk Edebiyatı İsimler Sözlüğü (TEİS)*. içinde Haziran 2023 tarihinde <https://teis.yesevi.edu.tr/madde-detay/ahmed-uskudarli> adresinden alındı
- AMBROS, Edith Gülçin. (1987). "So Many Medhîs". E. J e a n - L o u i s B a c q u e - G r a m m o n t içinde, *Türkische Miszellen Robert Anhegger Festschrift Amağanı* (s. 25-33). İstanbul: Melanges.
- ATALAY, Mehmet. (2007). *Fasîh Ahmed Dede Farsça Divançe*. İstanbul
- ATLANSOY , Kadir. (2020). Va'dî, Mehmed. *Türk Edebiyatı İsimler Sözlüğü (TEİS)*. içinde Haziran 2023 tarihinde <http://teis.yesevi.edu.tr/madde-detay/vadi-mehmed> adresinden alındı
- BOZKURT. Nebi. (2006). Nedîm. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (Cilt 32, s. 509-510). içinde İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı.
- BURSALI MEHMED TAHİR. (1333). *Osmanlı Müellifleri* (Cilt 2). İstanbul: Matbaa-i Amire.
- ÇIPAN, Mustafa. (1991). *Fasîh Ahmed Dede Hayatı, Edebi Kişiliği, Eserleri ve Divanının Tenkidli Metni*. . Konya: Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi.
- ÇIPAN, Mustafa. (2003). *Fasîh Divanı, İnceleme-Tenkidli Metin*, . İstanbul: Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları.
- ÇUKURLU, Talip. (2022). "Şairliğin Yüz Karaları: Müteşâirler". Ed. A. Oktay içinde, *Klasik Türk Edebiyatında Öteki* (s. 391-424). İstanbul: Çizgi Kitabevi.
- DOĞAN, Hasan. (2022a). "Va'dî'nin Heşt Behişt Mesnevisi ve Bu Mesnevide Yer Alan Mi'raciyye". *Hikmet-Akademik Edebiyat Dergisi [Journal of Academic Literature]*, 8(16), 233-256.
- DOĞAN, Hasan. (2022b). VA'Dİ, Ahmed Efendi. *Türk Edebiyatı İsimler Sözlüğü (TEİS)*. içinde <https://teis.yesevi.edu.tr/madde-detay/2022-9> adresinden alındı
- ERDOĞAN, Mustafa. (2009). "Divan Şiirinde Ortak Mahlas Sorunu ve Kabûlî Örneği". *Erdem*(53), 55-82.
- FAİK REŞAD, (1313). *Faik Reşad, Terâcîm-i Ahvâl, Meşâhir-i Ümemin Tercüme-i Hâlleriyle Meslek ve Âsârı Hakkında Mütâlaâtı ve Bazılarının Tesâvirini Hâvidir*. İstanbul : Kasbar Matbaası.
- GENÇ, İlhan. (2000). *Tezkire-i Şuarâ-yı Mevleviyye*. Ankara: AKM Yay. Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Yayınları.

- İÇLİ, Ahmet. (2014a). *Fasih-i Mevlevî, Gül ü Mül*. Ankara: Karadeniz Dergi Yayınları.
- İÇLİ, Ahmet. (2014b). "Fasih'in Rûz u Şeb Münâzarası". *Ekev Akademi Dergisi (Ekev Academy Journal)*(60), 513-537.
- İÇLİ, Ahmet. (2014c). "Fasih'in Tenbâkû-nâmesi". *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi (The Journal of International Social Research)*, 7(31), 149-157.
- İÇLİ, Ahmet. (2015a). "Fasih'in Yayınlanmamış Türkçe Şiirleri, Gazeller". *Belgü Ardahan Üniversitesi İnsani Bilimler ve Edebiyat Fakültesi Dergisi*, 1(1), 49-73.
- İÇLİ, Ahmet. (2015b). "Fasih'in Yayınlanmamış Türkçe Rubâileri". *Türk Dünyası Araştırmaları*(219), 209-222.
- İÇLİ, Ahmet. (2015c). "Fasih ve Sâib'in "Tenbâkû-nâme"lerinin Karşılaştırılması-Tütünün Anlam Örüntülerine Bakış-". " *Bilimsel Eksen-Sicientific Axis-Научный Меридиан* (ISSN: 1309-5811) Yıl-Year-Год 2015/Sayı-Number-Число(15), 55-82.
- İÇLİ, Ahmet (2016a) "Dâî mahlaslı şairler ve Seyyid Yahya Dâî". *Turkish Studies International Periodical for the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, 11(15), 219-246.
- İÇLİ, Ahmet. (2016b). "Fasih'in Yeni Türkçe Şiirleri". *Littera Turca Journal of Turkish Language and Literature*, 2(1), 189-204.
- İÇLİ, Ahmet. (2016c). "Risâletin Kalem'i, Kalem'in Risâlet'i: Fasih'in Peygamberler Risâlesi veya Risâle-i Enbiyâsi". *Karadeniz-Black Sea*(32), 53-63.
- İÇLİ, Ahmet. (2018). "Makalî'nin Yeni Şiirleri". F. D. Manisa Celal Bayar Üniversitesi, *Geçmişten Günümüze Manisa* içinde (s. 1245-1260). Manisa: Manisa Celal Bayar Üniversitesi.
- İÇLİ, Ahmet. (2020). "Divan Edebiyatında Levendî Mahlaslı Şairler ve Musullu Levendî". *Osmanlı Mirası Araştırmaları Dergisi*, 7(18), 203-217.
- İÇLİ, Ahmet. (2021). "Eserleri Bağlamında Ahmed Fasih Ve Fars Edebiyatı, III. Uluslararası Türkiye-İran Dil ve Edebiyat İlişkileri Sempozyumu". III. *Uluslararası Türkiye-İran Dil ve Edebiyat İlişkileri Sempozyumu* (s. 1-16). İstanbul: Demavend Yayınları.
- İÇLİ, Ahmet. (2021). "Lâgarî ve Türkçe Şiirleri". *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 31(3), 1171-1190.
- İÇLİ, Ahmet. (2022a). "Klâsik Türk Edebiyatında Fasihî Mahlaslı Şairler ve Hasan Fasihî'ye Atfedilen Divan Üzerinde Analitik Bir İnceleme". *Karadeniz Uluslararası Bilimsel Dergi*(53), 206-231.
- İÇLİ, Ahmet. (2022b). "Nazirecilik Geleneğinde Ben ve Ötekinin İzleri: Gelibolulu Âli'nin Biz Redifli Şiiri İle Ona Yazılan Nazire Şiirler Örneğinde Ben'in Biz Yolculuğu". *Akademik Dil ve Edebiyat Dergisi, Klasik Türk Edebiyatı Özel Sayısı, Klasik Türk Edebiyatı Özel Sayısı: 6*(3), 99-145.
- İÇLİ, Ahmet. (2022c). "Sebeb-i Teliflerin Önemi ve Analizlerine Dair". *Korkut Ata Türkiyat Araştırmaları Dergisi*(9), 161-192.
- İÇLİ, Ahmet. (2022d). RİSÂLE-İ ENBİYÂ (FASİH, AHMED DEDE). *Türk Edebiyatı Eserler Sözlüğü*. içinde Haziran 2023 tarihinde <http://tees.yesevi.edu.tr/madde-detay/risale-i-enbiya-fasih-ahmed-dede> adresinden alındı
- İNCE, Adnan. (2005). *Tezkiretü'ş-Şu'arâ Sâlim Efendi*. Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Yayınları.
- İNCE, Adnan. (2018). *Tezkiretü'ş-Şu'arâ Mîrzâ-zâde Mehmed Efendi*. Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, e-kitap.
- İPŞİRLİ, Mehmet. (2020). "Musahip". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (Cilt 31, s. 230-231). içinde İstanbul.
- İSEN, Mustafa (1989). "Divan Edebiyatında Mahlasdaş Şairler". *Milli Eğitim*(82), 22-29.
- İSEN, Mustafa. (1997). "Divan edebiyatında Mahlasdaş Şâirler". M. İsen içinde, *Ötelerden Bir Ses Divan Edebiyatı ve Balkanlarda Türk Edebiyatı Üzerine Makaleler* (s. 195-208). Ankara: Akçağ Yayınları.
- İSEN, Mustafa. (1997). "Tevârüd mü İntihal mi". M. İsen, içinde, *Ötelerden Bir Ses* (s. 338-344). Ankara: Akçağ Yayınları.
- KALPAKLI, Mehmet. (2001). "Divan Şiirinde Mahlas Üzerine". *Kitap-lık*(45), 254-259.
- KAPLAN, Hasan. (2016). İki Şair Bir Şiir -I-. A. Ü. *Türkiyat Araştırmaları Dergisi [TAED]*(56), 1031-1062.

- KAPLAN, Hasan. (2017a). "Divan Edebiyatında İntihal: Alıntı mı Çalıntı mı?" *Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi*(40), 39-98.
- KAPLAN, Hasan. (2017b). "18. Yüzyılda Bir İntihalın Yansıması: Vâsık'ın Bâkî'yi İntihalleri". *Dede Korkut Uluslararası Türk Dili ve Edebiyatı Araştırmaları Dergisi*, 6(14), 90-106.
- KAVRUK, Hasan. (2003). *Türkçe Mesnevilerde Sebeb-i Telif*. Malatya: Özserhat Yayıncılık.
- KOZ, Mehmet Sabri. (1987). "Âşık Edebiyatımızda Ortak Mahlaslar Sorunu". *I. Uluslararası Türk Halk Edebiyatı Semineri Bildirileri* (s. 169- 179). Eskişehir: Yunus Emre Kültür Sanat ve Turizm Vakfı Yayınları.
- KÖKSAL, Mehmet Fatih. (2005). "Yanılıcı Mahlaslar Yahut İbn-i Kemâl'in Ettikleri". *Türk Edebiyatı*(376), 41-43.
- KÖKSAL, Mehmet Fatih. (2006). *Sana Benzer Güzel Olmaz Divan Şiirinde Nazire*. Ankara: Akçağ Yayınları.
- KURTOĞLU, Orhan. (2006). "Divan Şiirinde Mahlas Değiştiren ve Birden Fazla Mahlas Kullanan Şairler". *Bilig*(38), 71-91.
- MEHMED SÜREYYA, (1311.). *Sicill-i Osmanî Yahud Tezkire-i Meşâyih-i Osmaniye*, (Cilt 4). İstanbul: Matbaa-i Amire.
- MÜSTAKİMZÂDE , Süleyman. (1928). *Tuhfe-i Hattâtîn*. ((Nşr.: İbnül-Emin Mahmud Kemal), , Çev.) İstanbul: Devlet Matbaası.
- ÖZCAN, Abdulkadir. (2010). "Şehid Ali Paşa". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (Cilt 38, s. 433-434). içinde İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı.
- SABUNCU, Zeynep. (2005). *Va'dî'nin Fîrûz u Dil-efrûz Mesnevisi*. İstanbul: Simurg Yayınları.
- SARAÇ, M. Yekta. (2004). *Klâsik Edebiyat Bilgisi Belâgat İstanbul*. İstanbul: Gökkuşbu Yayınları.
- SERTKAYA, Osman Fikri. (1999). "Tevârüd mü? Adaptasyon mu? Nazire mi? Yoksa İntihâl yani 'Sirkat-i Şiir' mi?". *İlmi Araştırmalar*(7), 191-199.
- SEVİNDİK, Hakan. (2010). "Fasîh Ahmed Dede'nin Behişt-âbâd Mesnevisi". *Selçuk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*(23), 37-46.
- SEVİNDİK, Hakan. (2011). *Fasîh Ahmed Dede'nin Behişt-Âbâd Adlı Mesnevisi, (İnceleme-Metin-Dizin)*, Konya: Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı Eski Türk Edebiyatı Bilim Dalı Yüksek Lisans Tezi.
- TAŞ, Bünyamin. (2013). "Gerçek Bir Şiir Hırsız Şerîfî ve Çalıntı Divanı". *Dedekorkut Uluslararası Türk Dili ve Edebiyatı Araştırmaları Dergisi*, 2(4), 1532-162.
- ÜNSAL Topçu, Gamze. (2021). *Fasîh Ahmed Dede Dîvânı Bağlamlı Dizin ve İşlevsel Sözlüğü*. İstanbul: Kriter Basım Yayın Dağıtım.
- ÜZGÖR, Tahir. (1990). *Türkçe Divan Dübâceleri*. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- ÜZGÖR, Tahir. (1994). "Dübâce" içinde., C. 9, 277-278 Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları. *TDV İslam Ansiklopedisi* (Cilt 9, s. 277-278). içinde İstanbul: TDV Yayınları.
- YILDIRIM, Ali. (2006). *Divan Edebiyatında Mahlas ve Mahlasnâmeler*. Ankara: Akçağ Yayınları.
- YÜCEL, Mahmut. (2001). *Va'di Divânı (Tenkitli Metin)*. Adana: Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi.